

1. Giriş

Kültür dış politikaları İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Batılı devletlerin 19. yüzyılda emperyalizm çağında kendi dil ve kültürlerini yurtdışında yaymak için oluşturulmuştur. Söz konusu ülkeler sözgelimi Orta Doğu'da kendi okullarını kurarak hem misyonerlik faaliyeti yürütmüş hem de dillerini yaymak suretiyle kültürlerini benimsemiş seçkinler sınıfı meydana getirmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. 20. yüzyıla birlikte ise Batılı ülkeler kültür dış politikalarını çağın gereklerine uydurarak daha etkin hâle getirmişlerdir. Önceleri sadece okullar kuran bu devletler daha sonraları kendi dillerini ve kültürlerini öğretmek amacıyla Goethe Enstitüsü, Cervantes Enstitüsü ve British Council'ler gibi dil öğretim merkezleri açmışlar, yabancı öğrencilerin kendi ülkelerinde araştırma ve eğitim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için burslar vermişler ve yabancı sanatçıları desteklemeye başlamışlardır.

Kültür dış politikaları, büyük devletlerin dış politikalarının önemli bir sacayağı olarak görülmeye başlanmıştır. Sözgelimi, Almanya'da kültür dış politikası 1970'li yıllarda Alman dış politikasının önemli bir aracı haline gelmiştir. Dahası Berlin 2000 yılında kültür dış politikasını teorik olarak güçlendirmek suretiyle kültür dış politikasını küreselleşen dünyada kriz bölgelerinde huzurun ve güvenliğin sağlanması gibi uluslararası sorunları çözmeye etkin bir silah olarak kullanmaya başlamıştır. Almanya gibi ülkeler bu şekilde kültür dış politikalarından Soğuk Savaş'ın izlerini silmeye çalışmışlardır. Örneğin, Almanya, kültür dış politikasının temelde dış politikanın yüksek çıkarlarına ve Alman kültürüne hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir. Alman yönetimi ayrıca; kültür dış politikasının Avrupa bütünleşmesi, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi gibi hususlara katkı yapmasını ümit etmektedir.

Şu halde 20. yüzyılın sonunda kültür dış politikasının, bir dış politika aracı olarak daha da öne çıkmaya başladığı söylenebilir. Bu konu özellikle Joseph Nye'nin yumuşak güç (soft power) kavramını ortaya atmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler yazınında gündemi daha sık olarak meşgul etmeye başlamıştır. Böylece yumuşak güç unsurları içerisinde belki de en önemlisi olan kültür kavramı daha da önemli hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle dış politikasında yumuşak gücü etkin hale getirmek isteyen bir ülkenin kültür dış politikasına önem vermek zorunda olduğu ifade edilebilir. Yani kültür dış politikası yumuşak gücün meydana getirilmesinin bir ön koşuludur. Diğer yandan Nye yumuşak güç kavramını ortaya atmadan çok önceleri Batılı devletler kültür dış politikaları aracılığıyla yabancı ülkelere etkili olmaya çalışmışlardır. Devletlerin sahip olduğu kurumların da önemli yumuşak güç kaynakları oldukları dikkate alındığında, TİKA ve Yunus Emre Enstitüleri gibi kurumlara büyük önem verilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu bu kurumlar söz konusu bu

çalışmada Türk kültür politikasının önemli unsurları olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu kurumlar Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaşmasını sağlayan araçlardır. Sağlam temelli bir kültür dış politikasının bir ülkenin yumuşak gücünün oluşturulmasında elzem olduğu bilinmelidir. Bu çalışmanın amacı 1990'lerden sonra uygulamaya konulan Türk kültür dış politikasını ele almaktır.

Diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra değişen dünya konjonktürü Türk dış politikasında parametre değişimine yol açmıştır. 1945 ila 1990 arası dönemde dış politikasını iki bloklu sistemi dikkate alarak oluşturmuş olan Türkiye, söz konusu bu zorunluluğun ortadan kalkmasıyla birlikte Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgelere yönelik bağımsız politikalar oluşturmak durumunda kaldığından bir bocalama dönemi geçirmiştir. Türk yetkililer, söz konusu bu bölgelerde ortaya çıkan meydan okumalarla başa çıkabilmek için Türkiye'de uzun yıllar ihmal edilmiş bir alan olan kültür dış politikasına yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda ilkin Orta Asya ve Kafkaslara yönelen Türkiye zamanla hem kültür dış politikası araçlarını (Büyük Öğrenci Projesi, yurtdışına kurulan Türk okulları, Yunus Emre Enstitüleri vb.) çeşitlendirmeye hem de kültürel faaliyet alanını genişletmeye çalışmıştır. Türk hükümetleri bu yüzden bölge ülkeleri ile özellikle dil ve kültür alanlarında ilişkiler geliştirmeye başlamışlardır. Türkiye, böylece kültür dış politikası çerçevesinde hem Orta Asya ülkelerinden Türkiye'ye öğrenci getirmeyi ön gören "Büyük Öğrenci Projesini" uygulamaya koymuş, hem de söz konusu bölgede okullar açarak Türkçenin yaygınlaşmasına hizmet eden Fethullah Gülen Hareketi gibi özel bazı girişimcilere destek vermiştir.

Yazarın bu konuya ilgisi, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Trakya Üniversitesinde yabancı uyruklu öğrenciler üzerine uyguladığı bir anket çalışmasıyla şekillenmeye başlamış ve daha sonra 2013 yılında yapılan araştırmalarla iki aşamada ete kemiğe bürünmüştür.

1.1. Analitik Yapı

Bu çalışmada cevap aranacak soru, dil ve kültür unsurlarının (Yunus Emre Enstitüleri, TİKA, Türkiye'nin yurtdışındaki öğretim kurumları, yükseköğrenimin uluslararasılaşması, yabancı öğrencilere sağlanan burslar) Türk kültür dış politikasını ne dereceye kadar etkilediğidir? Söz konusu bu unsurların Türk kültür politikasına yansımaları nasıl olmaktadır? Yukarıdaki sorularla bağlantılı olarak bu çalışmanın temel hipotezi, 1990 sonrası dönemde Türkiye'nin kültür dış politikasının asıl itici gücünü devletten (Türkiye'nin yurtdışında kurmuş olduğu okullar) ziyade sivil toplum kuruluşlarının (Fethullah Gülen Hareketi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (TDAV) ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın (TDV) sahip olduğu okullar)

yürüttüğü eğitim faaliyetleri aracılığıyla Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaştırılmasının oluşturduğudur.

Bu kuruluşlar bir yandan eğitim faaliyetlerine yönelirken diğer yandan da Türkçenin yaygınlaştırılmasına dolayısıyla bu dilin bir lingua franca (iletişim dili) olmasına özel bir önem vermektedirler. Devletin Türkçenin yaygınlaşmasına katkısı, Yunus Emre Enstitüleri, TİKA, Mevlana Değişim Programı ve yabancı öğrencilere sağlanan burslar (Büyük Öğrenci Projesi, Hükümet Bursları, Türkiye Bursları vb.) aracılığıyla gerçekleşmektedir. Özellikle Türkiye Bursları ve Mevlana Değişim Programı Türkçenin yaygınlaşmasında ve yükseköğrenimin uluslararasılaşmasında büyük bir görev ifa etme potansiyeline sahiptir. Böylece devlet, Türk dilinin ve kültürünün yurtdışında öğretilmesine ve benimsetilmesine çalışırken, Fethullah Gülen Hareketi ve TDAV gibi sivil toplum kuruluşları da kurmuş oldukları okullarda Türkçe öğretmek Türk dilinin ve kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Özellikle Gülen Hareketi dünyanın birçok ülkesinde kurmuş olduğu okullar vasıtasıyla Türkçenin yaygınlaşmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Yukardaki temel hipotez çerçevesinde bu araştırmada aşağıdaki çalışma hipotezleri sınanacaktır:

Hipotez 1: Gerek Gülen Hareketi gerekse TDAV birer sivil toplum örgütü olarak Türkçenin yaygınlaşmasına Türk devletinin kurmuş olduğu okullara kıyasla nitelik ve nicelik yönünden daha etkili bir biçimde hizmet ettiğinden etkin bir biçimde desteklenmelidir.

Hipotez 2: Türkiye’de ve buldukları ülkelerde hem yabancı devlet adamları hem de Türk liderler tarafından desteklenen ve daha iyi organize olmuş Türk okulları, TDAV’nin ve Türk devletinin kurduğu okullara göre geniş bir coğrafyada Türkçeyi yaygınlaştırmada daha başarılıdır.

Hipotez 3: Yabancı öğrencilere yönelik burs programlarının çeşitlenmesinde ve özellikle hükümet burslarının dağıtımında Orta Asya ve Kafkasya yerine Afrika ve İslam ülkelerinin öne çıkmasında siyasal iktidarın dış politika tercihleri belirleyici olmaktadır.

Bu çalışmanın siyaset bilimi açısından önemi, kültürün günümüze kadar Türkiye’de yapılan dış politika çalışmalarında yeterince ele alınmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, yukarıda ortaya konan hipotezlerin sınanmasının yanında Türk dış politikasının taşıyıcı unsurları olan kültür kuruluşlarının, Türkiye’nin yurtdışındaki öğretim kurumlarının ve yükseköğretimin uluslararasılaşmasının (Türkiye Bursları ve Mevlana Değişim Programı) önemini vurgulayarak bu alanda var olan boşluğu doldurmayı ve bu konuda daha ileri çalışmalar yapılmasına kapı aralamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın yukarıda ortaya konulan hipotezlerini çözümlmek için aşağıdaki yol haritası izlenecektir:

Birinci bölümde sorunsalın ve çalışmanın yöntemsel çerçevesinin ortaya konulmasından sonra, ikinci bölümde çözümlenmenin kuramsal alt yapısı; yeni gerçekçilik, liberalizm ve inşacı yaklaşımlar bağlamında ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise bir önceki bölümde açıklanan kuramlar yardımıyla Türk kültür dış politikasının hangi bakış açılarından hareketle açıklanabileceği üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın bel kemiğini oluşturan dördüncü bölümde ise, öncelikle Ankara'nın izlediği kültür dış politikasının temel yapı taşları belirlenerek bunların Türk dış politikasına yapacağı katkılar ele alınacaktır. Bu bağlamda Türk kültür dış politikasının taşıyıcı unsurları olarak ilkin; Yunus Emre Enstitüleri bünyesinde faaliyet göstermeye başlayan Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri ele alınacaktır. Bu noktada TİKA'nın, Yunus Emre Enstitüsüne devretmiş olduğu Türkoloji Projesine özel bir önem atfedilecektir. Akabinde Yunus Emre Enstitülerinin oynadığı rolü daha net bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla devlet adamları, bürokrat ve seçkinlerin bu enstitülere bakış açıları masaya yatırılacaktır.

Türk kültür dış politikasının ikinci önemli unsuru olan TİKA, 1999-2011 yılları arasında uyguladığı “Türkoloji Türk Dili ve Kültür Merkezleri Projesi” nokta-ı nazarından çözümlenmeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda özellikle yurtdışında açılan Türkoloji Bölümleri, Türkçe Kursları, Türk Kültür Merkezleri ve burslar üzerinde durulacaktır. Üçüncü kültür taşıyıcı unsur ise, Türkiye'nin yurtdışında gerek devlet eliyle gerekse özel sektör kuruluşları vasıtasıyla açmış olduğu öğretim kurumlarıdır. Bu çerçevede ilkin, devlet okulları ve Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezleri ele alınacak daha sonra özellikle Türkçenin yaygınlaşmasında ve iletişim dili olmasında önemli bir rol ifa ettiği düşünülen Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) bağlı okullar ele alınacaktır.

STK'lere bağlı okullar içerisinde ilkin Fethullah Gülen Hareketi ve bu camiaya mensup kişiler tarafından açılan ve Türk okulları olarak mevcut yazında önemli bir yer edinen eğitim kuruluşları masaya yatırılacaktır. Bu çerçevede Türk okullarının iyi anlaşılabilmesi için konuyu dağıtmadan Fethullah Gülen Hareketi hakkında genel hatlarıyla bilgi verildikten sonra, Orta Asya ve dünyanın diğer bölgelerindeki Türk okulları, Türk okulları hakkında gerek hareketin içinden gelen kişilerin gerekse devlet adamları ve seçkinlerin bu kurumlar hakkındaki düşüncelerine yer verilecektir. Bir sonraki adımda son yıllarda Orta Asya'da ciddi sorunlarla karşılaşan Türk okulları, Orta Asyalı liderlerin Türk okullarına karşı tutumları ve uluslararası ilişkilerde Türk okulları ele alınacaktır. Bu bağlamda son olarak Türkçenin yaygınlaşması nokta-ı nazarından önemi yadsınamayacak olan Türkçe Olimpiyatları

incelenecektir. Daha sonra bu konu çerçevesinde küresel ölçekte Türk okulları kadar yaygın olmasa da Türkçe ve Türk kültürünün yaygınlaşmasına önemli katkı yapan bir diğer STK olan TDAV'ye özel bir önem verilecektir.

Bir sonraki adımda Türkiye'de yükseköğretimde uluslararasılaşmanın iyi bir şekilde anlaşılması için ilkin YÖK ve üniversitelerin son yıllarda izlemiş oldukları yabancı öğrenci politikaları ve bu çabaların zirvesini oluşturan Mevlana Değişim Programı ele alındıktan sonra Trakya Üniversitesinin yabancı öğrenci politikası örnek olay olarak incelenecektir. Bir sonraki aşamada gene Türk yükseköğretiminin uluslararasılaşması noktasında önemli bir fonksiyona sahip olan burslar (Büyük Öğrenci Projesi, Hükümet Bursları, Türkiye Bursları ve Türkiye Diyanet Vakfı Bursları) kantitatif veriler ışığında ayrıntılı olarak çözümlenecektir.

Son aşamada, Türkçenin yaygınlaşmasında hiç kuşkusuz önemli bir rol oynayan "TRT-Avaz" adlı verilen ve Türk dünyasına yönelik yayın yapan televizyon kanalıyla yurtdışında kurulan diğer televizyon kanalları ele alındıktan sonra beşinci bölümde genel hatlarıyla Avrupa ülkelerinin kültür dış politikaları ve Türkiye'nin 1990'ların başından bu yana izlediği kültür dış politikası karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Altıncı bölümde ise çalışmanın ampirik bölümünde elde edilen sonuçlar tartışılarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

1.2. Yazın

Türkiye'de son yıllarda Türk dış politikası üzerine çok sayıda telif eser ve derleme kitap yazılmış olsa da, başlı başına Türk kültür dış politikasını ele alan özgün eserler bulunmamaktadır. Ancak gene de Türk dış politikası ve kültür arasındaki ilişkiyi farklı perspektiflerden açıklayan makaleler yok değildir. Ramazan Erdağ'ın kendi doktora tezinden türettiği "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması" başlıklı makalede¹ Türkiye'nin yeni stratejik kültürünün dış politikadaki yansımaları çözümlenmektedir. Türkçe yazında doğrudan Türk kültür dış politikasıyla ilgili bu satırların yazarı tarafından kaleme alınmış olan "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Kültür Dış Politikası"² başlıklı makale bulunmaktadır. Çalışmasında Türkiye'nin kültür dış politikasını faydacı liberal kuram bağlamında ele alan Fahri Türk, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk kültür dış politikasının ülke içindeki sivil aktörler tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Esasında söz konusu

¹ Ramazan Erdağ, Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2013, s.51-76., http://www.aid.sakarya.edu.tr/uploads/PDF_8_1_M03.pdf, 15.01.2014.

² Fahri Türk, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Kültür Dış Politikası, (Der.) Fahri Türk, Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu. 1990'lardan Günümüze, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne 2013, s.245-265.

makale bu satırların yazarı tarafından kaleme alındığından belli sınırlar içerisinde bu çalışmanın küçük bir örneğini teşkil etmektedir. Kültür ve dış politika arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya gayret eden diğer bir çalışma ise, Ertan Efegil ve Fatma Açık tarafından yazılan “Günümüz Türk Dış Politikasında Türk Kültürünün Etkisi” başlıklı makaledir.³ Dış politika bağlamında Türk kültür unsurlarının tespit edildiği makalede, Türk kültürünün dış politika karar alıcılarının söylemlerine nasıl yansıdığı, Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Milliyetçi Hareket Partisi Lideri Devlet Bahçeli’nin söylemleri doğrultusunda çözümlenmektedir. Makalenin önemi, Türk kültür unsurlarının⁴ Türk tarihinin temel eserlerine müracaat edilmek suretiyle tespit edilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan doğrudan kültür dış politikasıyla alâkalı olmasa da, son dönemde yumuşak gücün Türk dış politikasına etkisi⁵, kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi üzerine çok sayıda

³ Ertan Efegil ve Fatma Açık, Günümüz Türk Dış Politikasında Türk Kültürünün Etkisi, (Der.) Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı, Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi, Nobel Yayınları, Cilt 1, Ankara, 2012, s.621-637.

⁴ Bu unsurlar; devletin varlığının kutsallığı, hakimiyetin bölünmezliği, siyasal iktidarın kaynağının Allah oluşu, cihan hâkimiyeti mefkuresi, çeşitli din, dil ve kültürlerle karşı müsamahalı olma, adalet, teşkilatçılık, din, sınıfsız toplum ve Türklerin vakarlı, ağırbaşlı, sabırlı, dayanıklı, kahraman ve mert olmaları şeklinde ortaya konmuştur (bkz. Efegil ve Açık, a.g.e.,s. 624).

⁵ Meliha Benli Altunışık, The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East, Insight Turkey, Volume 10, No. 2, 2008, s. 41-54., Mehmet Şahin, Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru Olarak Entegrasyon Girişimleri, s.1-13, http://www.academia.edu/4318840/Turk_Dis_Politikasinda_Yumusak_Guc_Unsuru_Olarak_Entegrasyon_Girisimleri, 15.01.2014, Soner Karagül, Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Güç Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8/1, 2013, s. 79-102, Mustafa Arslan, Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi, 858-867, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/MustafaARSLAN.pdf>, 15.01.2014, Zülfikâr Bayraktar, Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 25, Güz 2012, s. 181-189, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1349847497_bayraktar.pdf, 15.01.2014, Utku Ali Rıza Apaydın, Soft Power in Turkish Foreign Policy Under the AKP Governments 2002-2009, unpublished Master's Thesis, The Institute of Economics and Social Sciences, Bilkent University, Ankara July 2010, Tarık Oğuzlu, Yumuşak Güç Olmakla Yumuşak Güce Sahip Olmak Arasında Türkiye, Protokol Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs-Haziran-Temmuz 2013, s.24-26, http://int.ktu.edu.tr/dosyalar/p_1.pdf, 15.01.2014, Tarık Oğuzlu, Soft Power in Turkish foreign policy, Australian Journal of International Affairs, Vol. 61, No. 1, 2007, pp. 81-97, Nilüfer Narlı, New Turkish Foreign Policy and the Balkans: Soft Power, (Eds.) Ernst M. Felberbauer, Predrag Jureković, The EU Meeting its Internal Challenges: Implications for Stability in the Western Balkans, National Defence Academy and Security Studies Institutes, Vienne, 2012, s. 107-112, Pınar İpek, Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency, Foreign Policy Analysis (2013), s. 1–21, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/fpa.12031/pdf>, 15.04.2014., Seyfi Taşhan, Soft Power in Turkish Foreign policy, Dış Politika-Foreign Policy, A Quarterly of the Foreign Policy Institute, Volume 37, No : 1-2, 2011, s.1-25, Selcen Öner, Soft Power in Turkish Foreign Policy: New Instruments and Challenges, Euxeinos 10 (2013), s.7-15., Hakan Altınay, Turkey's Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage?, Insight Turkey Vol. 10 / No. 2 / 2008 pp. 55-66, Recep Tayyip Gürler, Turkey's Soft Power towards Central Asian Countries after the Cold War, 100-113, <http://www.uli.sakarya.edu.tr/sites/uli/file/1371681799-recepгурler.pdf.pdf>, 15.01.2014,

makale kaleme alınmıştır. Örneğin, Tuba Çavuş tarafından yazılmış olan “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”⁶ başlıklı makalede, son dönemde kültür ve medeniyet kavramlarının sıkça kullanılmasının Türkiye’nin yumuşak gücünü olumlu yönde etkilediğinin altı çizilmektedir. Fırat Purtaş ise, “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”⁷ adlı yazısında kültürel diplomasiden (paralel diplomasi/yeni diplomasi) bahsederek, bu diplomasi çeşidinin iş adamları, eğitim kurumları, insani ve teknik yardımlar aracılığıyla yürütüldüğünü vurgulamaktadır. Esasında Purtaş bu kavramlarla Dış İşleri Bakanlığı eliyle yürütülen klasik diplomasının haricinde dış politikayı etkileme potansiyeline sahip resmi (TİKA, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Büyük Öğrenci Projesi vb.) ve hükümet dışı aktörlerin (şirketler, Türk okulları, Türkçe olimpiyatları vb.) öneminden bahsetmektedir. Bu bağlamda anılması gereken diğer bir makale ise, İbrahim Kalın tarafından kaleme alınan “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey” (Türkiye’de Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi” başlıklı makaledir.⁸ Bu makalede son yıllarda Türkiye’nin yumuşak güç unsurlarının arttığı, Osmanlı coğrafyasına vurgu yapılarak ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin demokratikleşmesinin (özgürlüklerin kullanılması, insan hakları vs.) bir cazibe merkezi meydana getirdiği Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemindeki insan hakları ihlalleri göz ardı edilerek anlatılmaktadır. “Kültür Diplomasisinin Sınırları” üzerine Seyda Barlas Bozkuş tarafından kaleme alınan makalede⁹ ise, kültür ve sanatın Türk kültür diplomasisinin önemli bir bileşeni olduğu vurgulanmakta ve yurtdışında Türk kültür ve sanatının desteklenmesinin özellikle 1980’lerden sonra yükselişe geçtiği göz önüne serilmektedir.

Ioannis Michaletos, Turkish Islamic soft power strategies, June 16, 2012, <http://serbianna.com/analysis/archives/1376>, 15.01.2014, Orçun Selçuk, Turkish Airlines: Turkey’s Soft Power Tool in the Middle East, 14. Sayı 2013, p. 175-199, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu14makale/orcun_selcuk.pdf, 15.01.2014, İftar Gözaydın, Religion as Soft Power in the International Relations of Turkey, p. 1-13, http://www.ispionline.it/it/documents/Religioni/Gozaydin_Religion%20as%20Soft%20Power%20in%20the%20International%20Relations%20of%20Turkey.pdf, 15.01.2014, Zafer Yörük, Pantelis Vatikiotis, Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera “Colonialism” International Journal of Communication 7 (2013), 2361-2385, Kinga Smole, Soft power w polityce zagranicznej Turcji. wobec regionu Bliskiego Wschodu (Soft power in Turkey’s foreign policy towards the Middle East region), Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, Lublin Polonia, Vol. XVIII, 1 Sectio K 2011, p. 67-87.

⁶ Tuba Çavuş, Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı 2, Yıl 2012, s.23-37, http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf, 08, 12.12.2013.

⁷ Fırat Purtaş, Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, s.1-14.

⁸ İbrahim Kalın, Soft Power and Public Diplomacy in Turkey, Perceptions, Volume 16, Number 3, Autumn 2011, s.5-23., http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/ibrahim_kalin.pdf, 29.12.2013.

⁹ Seyda Barlas Bozkuş, Kültür Diplomasisinin Sınırları: Türk Kültür ve Sanatının Uluslararası Platformlarda Tanıtımı (1980-2010), http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/makaleler/GMJ_3_sayi_Guz_2011/PDF/Bozkus.pdf, 26.12.2013.

Avrupa’da 1990’lı yıllardan bu güne kadar kültür dış politikası üzerine yazılan eser sayısında artış olmakla birlikte bu alanda sistematik ve yeterli kuramsal alt yapıya sahip siyaset bilimi çalışmalarının mevcut olduğu söylenemez. Ancak son dönemde uluslararası ilişkiler veya dış politika kuramları yardımıyla kültür dış politikasının çözümlendiği önemli bazı çalışmalar yayımlanmıştır. Almanca yazına baktığımızda Almanya’nın kültür dış politikasını çeşitli açılardan ele alan oldukça geniş bir matbuat vardır. Kurt-Jürgen Maaß’ın editörlüğünde çıkan “Kultur und Außenpolitik” (Kültür ve Dış Politika) adlı eserde Almanya’nın kültür dış politikasının amaçları, programları, ulusal/uluslararası aktörler ile ABD, Fransa ve Japonya gibi ülkelerin kültür dış politikaları karşılaştırmalı olarak masaya yatırılmaktadır.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada, ilgili kuruluşların çevrimiçi sayfalarından elde edilen veriler kalitatif içerik çözümlemesine tâbi tutulmuştur. Bu araştırmada genel olarak hem birincil hem de ikincil kaynaklar kullanılmış olsa da, esas itibarıyla birincil kaynaklar öne çıkmaktadır. Kültür dış politikasının taşıyıcı unsurları ele alınırken; Yunus Emre Enstitüleri, TİKA ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının çevrimiçi sayfalarına müracaat edilmiştir. Türkiye’de öğrenim gören öğrencilerle ilgili bölümlerin çözümlenmesinde, MEB’nin çevrimiçi sayfasında 2009 yılında yer alan ancak daha sonra “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünün”, “Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü” adı altında yeniden yapılandırılmasından sonra erişimden kaldırılan istatistiki bilgilerle, gene aynı kurumun Strateji Geliştirme Başkanlığının 25.10.2013 tarih ve 49614598/744/3066801 sayılı yazıyla verdiği güncel istatistiki veriler önemli bir görev ifa etmiştir. Esasında 2009 ve 2013 yıllarına ait istatistiki bilgilerin bir arada yer alması güvenilir verilere dayanarak karşılaştırma yapmayı mümkün kılmıştır. Diğer yandan Yüksek Öğrenim Kurumu ÖSYM Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin, yüksek öğretim istatistikleri YÖK ve üniversitelerin yabancı öğrenci politikalarının çözümlenmesinde ve bu bağlamda çalışmaya kantitatif veri sağlanması bakımından yeri doldurulamayacak bir görev ifa etmiştir.

Yöntem olarak görüşme tekniğinden de yararlanılmıştır. Görüşmecilerden ilki 2004-2012 yılları arasında Trakya Üniversitesinin iki dönem rektörlüğünü yapmış olan Prof. Dr. Enver Duran olmuştur. Bu görüşmede elde edilen veriler özellikle Trakya Üniversitesinin yabancı öğrenci politikasının anlaşılmasında yararlı olmuştur. İkinci görüşme ise, Trakya Üniversitesinin mevcut (2012-2016) Rektörü Prof. Dr. Yener Yörük ile yapılmıştır.

Ayrıca konuyla ilgili doğrudan ikincil kaynak olmadığından bir çok kurumun çevrimiçi sayfası veri elde edilmesinde önemli görevler ifa etmiştir. Ayrıca günlük ulusal gazetelerden “Zaman” Türk okulları ile ilgili verilerin derlenmesinde çok yararlı olmuştur.

1.4. Kavramlar

Burada sırasıyla; kültür, kültür ve dış politika arasındaki ilişki, Fethullah Gülen Hareketi, Türk okulları, Türk dünyası ve yumuşak güç kavramları açıklanacaktır. Kültür ve dış politika arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için ilkin kültür kavramı tanımlanmalıdır. Kültür kavramının farklı tanımları olmakla birlikte E. Taylor kültürü; bilgileri, inançları sanatı, ahlâkı, yasaları, gelenekleri ve bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bütün öteki eğilim ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak değerlendirmektedir.¹⁰ Ampirik bir kavram olarak en basit anlamıyla siyasal kültür ise, genellikle bir milletin “siyasete ve siyasal olana karşı takındığı görüş ve düşüncelerinin bütünü” olarak tarif edilebilir.¹¹ Ancak çok sayıda kültür tanımı mevcuttur. Daha 1950’li yıllarda Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn gibi bilim adamları, yüz ellinin üzerinde kültür tanımı tespit etmişlerdir. Kültür dış politikası, zamanla uluslararası ilişkilerde gerek bir devletin dış politikasının aracı ve iç politikasının bileşeni, gerekse tali bir politikaya yardımcı olarak hiçte küçümsenemeyecek rol oynayan aktör haline gelmiştir. Diğer yandan, devletlerin dış politikalarını değer ve kültür odaklı açıklama gereği duyması ve kültür kavramının dış politika ve uluslararası ilişkiler araştırmalarına dâhil edilmesi, dış politikanın kültürel açıdan irdelenmesine neden olmuştur. Siyasal dış kültür, bir devlet içinde yer alan toplumun dış politik kimliği veya toplumun kendini dış politika bakımından algılayışı, vatandaşlarının dış politikadan belli başlı beklentileri ve uygulanan dış politika stili, düşüncelerin ve değer yargılarının toplamını ifade eder.¹²

“Siyasal beceri ve devletlerin başarılı görüşme yürütebilme” stratejisi olarak tanımlanan “diplomasi kültürü”nün aksine “stratejik kültür” bir topluma özgü siyasal güvenlik anlayışı ile ilgilidir. Bu bağlamda; savaş ve barışa karşı takınılan tutumlar, silahlı kuvvetlerin barışı sağlamada oynadığı rol, dış tehdidin/düşmanın algılaması ve askeri strateji gibi hususlar önemlidir. Sınıflandırma (haydut devletler, sivil güç vb.), semboller (üniformalar, savunulan ortak değerler, terörizme karşı savaş vb.) kendi kendini tanımlama, ulusal kimlik oluşturma unsurları, diğer devletlerle ortak bir bakış açısı oluşturmanın temelidir. Esasında stratejik

¹⁰ Osman Özkul, Kültür ve Küreselleşme, Kültür Sosyolojisine Giriş, Açılım Kitap, İstanbul, 2008, s.19.

¹¹ Jürgen Bellers, Politische Kultur und Aussenpolitik im Vergleich, Oldenburg Verlag, München, Wien, 1999, s.6.

¹² Andreas Wilhelm, Aussenpolitik, Grundlagen, Strukturen und Prozesse, Oldenburg Verlag, München Wien, 2006, s.278.

kültürde öne çıkan şey, kültürel olarak temellendirilmiş gelişim çizgileri ve genel davranış kalıplarıdır. Stratejik kültür kavramı ilk olarak Jack Synder tarafından Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) karşılıklı olarak nükleer yıkım güçlerini artırmaları bağlamında kullanılmıştır. Kültür ve dış politika bağlamında bir aktörün kendisini ve çevresini nasıl algıladığı önemlidir. Yani güvenlik politikaları ve stratejiler kültürel açıdan ele alınmaktadır.¹³

Bir devletin stratejik kültürü dört boyutta çözümlenebilir. Bunlar aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir: Birincisi, kültür dış politikası çerçevesinde karar alıcıların stratejilerinin ve önceliklerinin belirlenmesinde belli başlı davranış kalıpları ve bireysel tecrübeler (sübjektif algılamalar, duygusal reaksiyonlar) önem arz etmektedir. Ancak bu sayede devletlerin aynı uluslararası olaylar karşısında neden birbirinden farklı davrandıkları açıklanabilmektedir. İkincisi, kültür, gerçekliğin yorumlanmasına hizmet eden bir bilgi sistemidir. Yani karar alıcılar kriz ve çatışma zamanlarında (Küba krizi) kendi algılama ve anlamlandırmalarının yönlendirmesiyle ortaya çıkan stratejik davranışlar aracılığıyla bir karara varmaktadırlar. Üçüncüsü, değerler sistemi olarak kültürde, kimlik ve çıkarlar yeniden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal normlar ve kimlik algılamaları sadece bireyin güvenliğinin ve siyasal davranışının belirlenmesinde bir kıstas olmayıp bir filtre olarak başka değer ve kolektif davranış kalıplarını kendisinininki ile karşılaştırarak benimsemesine yardımcı olurlar. Buna bir örnek olarak insan hakları konusunun uluslararası ilişkilerde belli başlı davranış kalıplarına neden olması verilebilir. Dördüncüsü, bir devletler topluluğunun ortak kültürel tutumları ve davranışları paylaşması ve (ortak tehdit algılaması ve sosyal alışkanlıklar) benimsemesidir.¹⁴

Diğer yandan Valerie Hudson'a göre "kültür dış politikası" kavramındaki "kültür" algısının antropolojik ve sosyolojik cihetten üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar; anlamlandırma, değerler sistemi ve benimsenmiş davranışlar stratejisi olarak belirtilebilir.¹⁵ Böylece kültür, dış politika kararlarını anlamlandırma, değerlendirme, amacını belirleme ve davranış stratejileri oluşturma gibi bir dizi etkili fonksiyonu yerine getirmektedir. Ancak gerçekte bu işlevler birbirlerinden net bir şekilde ayrılmayıp, daha çok birbirlerini tamamlayacak şekilde ortaya çıkarlar. Bu bağlamda siyasal kültür ve devlet davranışı arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklayabilmek için yukarıda belirtilen üç işleve yakından bakmakta fayda vardır. Kültüre anlamlandırma perspektifinden bakıldığında, kültürün kolektif ve nesnel olarak üretilmiş anlam içerikleri demeti olarak gerçekliğin şekiller veya semboller aracılığıyla iletildiği ve insanların

¹³ Wilhelm, a.g.e., s.283.

¹⁴ Wilhelm, a.g.e.,s.283-284.

¹⁵ Valery Hudson, Culture and Foreign Policy, Developing a Research Agenda, (Ed.) Culture and Foreign Policy, Boulder, 1997, s.7.

yaşadıkları kültür çevrelerini anlamalarına ve davranışlarını bu yönde şekillendirmelerine yardımcı olduğu görülür. Bu bağlamda, kültür bir yandan şeylerin anlamlandırılmasında diğer yandan da insan davranışlarının belli bir hedefe yönlendirilmesinde önemli bir rol oynar. Kısaca, kültür insanların gerçekliği tanımlamalarına yardımcı olan kolektif değerler sistemidir.¹⁶ Diğer yandan kültür, klasik anlamına uygun şekilde nesilden nesile aktarılan ve zaman içinde çok az değişerek varlığını sürdüren gelenekler, inançlar ve değer yargıları olarak tanımlanabilir. Max Weber ve Talcott Parsons'a göre, kültürün çekirdeğini toplum tarafından paylaşılan kolektif değerler ve dünya görüşü oluşturmaktadır.¹⁷ Bir başka yaklaşıma göre ise, kültür stratejilerin belirlenmesinde kullanılan bir repertuar olarak görülmektedir. Bu bağlamda kültür; davranışları düzenlemek, değerler, normlar ve inançlar temelinde davranış kalıplarını, alışkanlıkları ve yaşam tarzını belirleyen bir eylemler demeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani kültür, davranışları yönlendirici bir rol üstlenir.

Ann Swindler'e göre ise, devleti meydana getiren aktörler sadece rasyonel olarak alınmış karara ve kârın en çoklaştırılmasına göre hareket etmezler. Bir devletin dış politika kararları genellikle makro düzeyde ele alınır. Yani münferit dış politika stratejileri tekrarlanan, bilinen ve öğrenilmiş davranış kalıpları ve seçme olasılıkları temelinde gerçekleşir. İnançlar, dünya görüşü, alışkanlıklar ve değerler aktörün karar alırken müracaatta bulunduğu araçlardır.¹⁸

Kültür dış politikası söz konusu olduğunda, aslında kültürün yurtdışında desteklenmesinden çok, yurtdışında yapılan kültür çalışmalarının bir ülkenin dış politikasının amaçlarıyla ne kadar örtüştüğü anlaşılmaktadır. Kurt Düwell'e göre, kültür dış politikasının altı çeşidi vardır: Birincisi, kültürel cazibe veya kültürün yayılmasıdır. Burada söz konusu olan şey, bir milletin kültürünün başka bir millet tarafından tarihsel süreç içinde örnek alınmasıdır. Söz gelimi İngiliz efendiliğinin Britanya İmparatorluğu ve İngiliz Devletler Topluluğu içerisinde yayılması gibi. Böyle bir yayılma, söz konusu devletin bu uğurda kısmen büyük bir çaba içerisine girmesine gerek kalmadan oluşmuştur. Çatışmalar genellikle ticaret ve güç elde etme politikalarında görülmektedir. İkincisi ise, kültürel öz tanımlamadır. Burada bir milletin kendi kültüründen emin olması, kendi kültür unsurları için reklam yapması ve aynı zamanda diğer milletin kültürel değerini ve özelliklerini karşılıklılık esasına göre tanıması ön plandadır. Kültür dış politikasının bu çeşidi de, çatışmaları ticaret ve güç elde etme alanlarına

¹⁶ Dominique Jacquin, Andrew Oros, Marco Verweij, Culture in International relations. An Introduction to the Special Issue, Millenium 22, 2/1993, s.376.

¹⁷ Anja Jentschke, Andreas Liese, Kultur im Aufwind, Zur Rolle von Bedeutungen, Werten und Handlungsrepertoires in den internationalen Beziehungen, Zeitschrift für internationale Beziehungen, 5, 1/1998, s.149-179.

¹⁸ Ann Swindler, Culture in Action, Symbols and Strategies, American Sociological Review 51/2, 1986, s. 277.

endekslenmektedir. Bu çeşit kültür dış politikası, 1934 sonrası British Council tarafından savunma amacıyla tek taraflı yayımcı propaganda yapan rakiplerinin etkisini azaltmak için geliştirilmiştir.

Üçüncüsü, kültürel yayımcılıktır. Bu anlayış, az çok bir milletin kendi kültürünün üstünlüğüne dayanan ve bu kültürün bir plan dâhilinde diğer milletlere benimsetilmesi esasına dayanmaktadır. Bunu yaparken üstün kültür, diğer milletin kültür birikimlerini kabul etmek istemez. Bu yüzden de diğer milletlere sunduğu işbirliği imkânları sınırlıdır. Birinci Napolyon'un imparatorluk dönemi bu bağlamda tarihi bir örnek olarak verilebilir.¹⁹ Kültür dış politikasının dördüncü çeşidi ise, kültür propagandasıdır. Burada kültür, devletin gücünü artırmak için kullanıldığından, diğer milletlerin veya etnik grupların istekleri veya bu gruplarla işbirliği kabul edilmek istenmez. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanya ve Avrupalı rakiplerinin sömürgelerine karşı izlemiş oldukları kültür dış politikası bu çeşide örnek olarak gösterilebilir. 1900'lerin başında kültür dış politikası, adeta emperyalist devletlerin nişanesi olmuştu. Almanya'da Naziler, kültür politikasının bu çeşidini, tamamen kültür emperyalizmine çevirmişlerdir. Beşincisi ise, kültür emperyalizmidir. Bu çeşitte kültürel unsurlar, ırkçı bir bakışla kendi milletin güç elde edebilmesi için bilinçli ve saldırgan bir şekilde uygulanmaktadır. Karşı kültürün istekleri hiçe sayılarak işbirliği reddedilmektedir. Altıncısı ise, kültür ve gelişmedir. Bu çeşit ise, daha çok zengin ve fakir ülkeler arasında teknik ve ekonomik işbirliğini teşvik etmeye yaramaktadır. Yukarıda tanımlanan kültür dış politikasının icraat şekilleri, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşmiş gerçek tipolojilerdir.²⁰

Kültür kavramının açıklanmasından sonra şimdi bu çalışmada kullanılan diğer kavramları açıklayalım.

Bunlardan birincisi Fethullah Gülen Hareketi kavramıdır. Fethullah Gülen Cemaatini belirtmek için mevcut yazında; "Fethullah Gülen Hareketi", "Hizmet Hareketi" ve "Fethullahçılar" gibi kavramlar yer alsa da bu çalışmada Fethullah Gülen Hareketi kavramı benimsenmiştir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, bu hareketi betimlemek için son zamanlarda söz konusu hareketin yayın organlarında "Hizmet" veya "Hizmet Hareketi" gibi daha yansız ve nesnel olduğu düşünülen kavramlar kullanılmaktadır. Bu çalışmada Fethullah Gülen Hareketi'yle ilişkili olarak açıklanması gereken bir kavram da "Türk okulları" kavramıdır. Türk okulları kavramı genellikle Fethullah Gülen Hareketi mensupları tarafından kurulan

¹⁹ Kurt Düwell, Zwischen Propaganda und Friedensarbeit- 100 Jahre Geschichte der deutschen Auswaertigen Kulturpolitik, (Ed.) Kurt Jürgen Maass, Kultur und Aussenpolitik, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2009, s.75-77.

²⁰ Düwell, a.g.e., s. 77-79.

okulları betimlemek için hem Türkiye’de hem de Orta Asya ve diğer ülkelerde kabul görmüş ilk günlerden bu yana kullanılan son derece isabetli bir kavramdır. Ancak bazen bu kavramın eş anlamlısı olarak “Gülen okulları” nitelenmesi de yapılmaktadır ki bu çalışmada “Türk okulları” kavramına sadık kalınacaktır. Ancak hemen belirtilmelidir ki son dönemde mevcut matbuatta köklü bir yer edinmiş olan “Türk okulları” deyimini yerine Mustafa Aydın gibi bazı akademisyenler tarafından “Türkiye okulları” kavramı kullanılmaktadır.²¹ Ancak “Türkiye okulları” terminolojisinin kullanımı, son dönemlerde Türkiye’de yapılan “Türk” ve “Türkiyelilik” tartışmalarından etkilenmiş olduğundan siyasal, yanlı ve etnik bir bakış açısını temsil etmektedir. Şu halde, “Türk okulları” yerine “Türkiye okulları” diye yeni bir kavram ihdas etmek bilimsellikle bağdaşmadığı gibi kavram kargaşası yaratmaktan öteye bir işe de yaramamaktadır. Bu gerekçelerden dolayı bu kavrama itibar edilmemesi gerekir.

İkincisi, “Türk dünyası” kavramıdır ki bunun biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamı vardır. Dar anlamda Türk dünyası denildiğinde Orta Asya bölgesinde bulunan Türk cumhuriyetleri ve Azerbaycan anlaşılmaktadır. Geniş anlamda Türk dünyası ise, Türklerin yaşadığı coğrafyaların tamamını kapsamaktadır. Bu çalışmada “Türk dünyası” kavramı dar anlamda kullanılmaktadır.

Üçüncü olarak, kültür dış politikasıyla yakından alakalı bir kavram olan ve son yıllarda büyük bir üne kavuşan “yumuşak güç” (soft power)²² kavramına bakmak gerekir. Her şeyden önce yumuşak güç kavramının anlamının kültür dış politikasına göre daha geniş kapsamlı olduğunu

²¹ Mustafa Aydın, Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler, (Der.) Bakan Oran Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III 2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.506.

²² Yumuşak güç kavramı ilk olarak Joseph Nye tarafından 1990 yılında kullanılmış olsa da yazarın 2004 yılında yayımlanmış olduğu “Soft Power: The Means to Success in World Politics” (Yumuşak Güç, Dünya siyasetinde Başarının Yolu) adlı kitapta bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. Nye göre, güç, sert güç (command power/hard power) ve yumuşak güç (co-optive power/soft power) olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır (Nye, Joseph S., Bound to Lead, The Changing Nature of American Power, Basic Books, New York,1990, s.31-32). Bunlardan sert güç; halk, ülke, ekonomik ve askeri kapasite gibi unsurlara dayanırken, yumuşak güç için fikirlerin cazibesi ve bir devletin gündem belirleme kabiliyeti belirleyici olmaktadır. Sert güç başkalarının eylemlerini doğrudan etkilerken, yumuşak güç, başkalarının sahip oldukları öncelik ve tercihleri hedef almaktadır (Nye, Bound to Lead, s.267). Yani yumuşak güç, başkalarının düşüncesi ve istekleri etkilenmek istendiğinde uygulanır. Yumuşak gücün daha çok düşünce, ideoloji ve tercihlerin değişimiyle ilgili olduğu söylenebilir. Nye yumuşak gücü “bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır” şeklinde tarif etmektedir (Joseph Nye, Yumuşak Güç, Elips Kitap, Ankara, 2005, s.14). Yumuşak güç, bir ülkenin cazibesıyla istediğini alması, başkalarını etkileyerek onların kalplerini kazanması olarak anlaşılmaktadır. Bu bir bakıma Ömer Lütfü Barkan’ın Osmanlı’nın Balkanları kolay fethedişini açıklamak için ortaya atmış olduğu “istimalet” kavramına benzemektedir. Diğer yandan, ABD’de 2006 yılında oluşturulan Akıllı Güç Komisyonu, sert ve yumuşak gücün birlikte kullanımını ön gören akıllı güç (smart power) olarak anılan yeni bir güç tasarımı getirmiştir (CSIS Commisition on Smart Power: A Smarter More Secure America, 2007, http://csis.org/files/media/csis/pubs/071106_csissmart powerreport.pdf, 12.03.2014).

belirtmek gerekir. Yumuşak güç bir ülkenin siyasal ve ekonomik reform yapma kapasitesinden sorun çözmede askeri olmayan yöntemler kullanabilme kabiliyetine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bir bakıma yumuşak güç ve kültür dış politikası arasında neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Yani bir ülke uzun vadeli kültür dış politikasının sonucu olarak yumuşak güce sahip olabilir. Ayrıca bu çalışmada “kültür dış politikası” yumuşak gücün bir cüzü ve en önemli unsuru olarak görülmektedir. Yumuşak güç değerler aracılığıyla (siyasal kurumların cazibesi vb.) bir ülkenin başka ülkeler nezdinde çekim gücünü artırmak anlamına gelse de, bu çalışmada yumuşak güç unsuru olarak dil ve kültür öne çıkarılacaktır. Kültürün iletilmesine yarayan aracın dil olduğundan hareket edilerek, Türkçenin yaygınlaştırılması dolayısıyla Türk kültürünün benimsetilmesinin Türkiye'nin uzun vadeli yumuşak güç unsurları içerisinde en önemlisi olduğu düşünülmektedir. Hiç kuşkusuz diğer yumuşak güç araçları (medya, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, dış yardımlar, kurumlar vb.) da önemlidir ancak bu unsurlar orta/uzun vadede dil ve kültürün sağladığı etkiyi meydana getiremeyeceklerinden bu çalışmada Türkçenin yaygınlaştırılması dolayısıyla Türk kültürünün benimsetilmesi merkezi bir yer alacaktır. Kaldı ki, Türkiye'de son yıllarda demokrasi ve insan hakları ihlalleri (subayların ve gazetecilerin keyfi bir şekilde hapse atılmaları) had safhaya çıktığından siyasal kurumlar aracılığıyla dışarda cazibe merkezi olma Türkiye açısından en azından şimdilik pek mümkün gözükmemektedir.

Son dönemlerde yapılan çözümlemelerde, Türkiye'nin yumuşak gücünün taşıyıcı unsurları olarak; seçkinler, televizyon programları, uluslararası yardım kuruluşları ve Gülen Hareketi gibi hususlar öne çıkarılmaktadır.²³ Ancak bu çalışmada Gülen Hareketinin kendisinden ziyade bu hareket mensuplarının yurtdışında açmış oldukları Türk okulları ele alınacaktır. Söz konusu bu okullar Türkçenin yaygınlaşmasına hizmet ettiğinden Türk kültür dış politikasının önemli bir bileşenidir. Her ne kadar Naci Kuru gibi bürokratlar Türkiye'nin ekonomik araçlarının ülkenin yumuşak gücüne hizmet ettiğinden hareket etseler de, bu çalışmada kültür ve onun ilericisi olan dil politikalarına özel bir önem verilmektedir. Mevcut yazında her ne kadar TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Yunus Emre Enstitüleri gibi kurumlar Türkiye'nin yumuşak güç unsurları olarak görülse de esasında bu kurumlar Türk kültür dış politikasının taşıyıcı unsurlarıdır. Diğer yandan, Şaban Kardaş TİKA'yı ekonomik kalkınma ajansı olarak gördüğünden haklı olarak bu kurumun Türkiye'nin

²³ Bu konuda bkz. Sevgi Akarçeşme, Turkey draws on culture for rising soft power, Weekly Zaman, 06. April 2013, http://en.zaman.com.tr/en/newsDetail_getNewsById.action?newsId=7373, 15.01.2014.

yumuşak gücüne katkı yapamayacağını düşünmektedir.²⁴ Ancak bu satırların yazarına göre, TİKA geçmişte Türkoloji Projesi kapsamında Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaşmasına hizmet eden projeler uyguladığından yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilebilir. Esasında Türkiye'nin yumuşak güç unsurları olarak görülen ekonomik başarı, devletin kurumsallaşma düzeyi ve demokratikleşme gibi hususlar hâlâ tartışmalı olduğundan Türkiye açısından bu faktörleri yumuşak güç unsurları olarak değerlendirmek isabetli bir yaklaşım değildir. Bunun tersine Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarının merkezine “dili ve kültürü” koymak daha gerçekçidir.

2. Kuramsal Çerçeve

Dış politika ve kültür arasındaki ilişki mevcut yazında; yeni gerçekçilik (neo-realism), inşacılık (constructivism) ve liberal yaklaşım (liberalism) gibi dış politika kuramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bundan dolayı aşağıda ilkin söz konusu kuramlar hakkında genel bilgi verilecek daha sonra ise ele alınan kuramlarla kültür dış politikası arasındaki ilişki ortaya konulacaktır. Tablo 1’de temel dış politika kuramlarının çözümleme düzeyiyle bu çözümlemeyi yaparken odaklandığı bağımlı ve bağımsız değişkenler gösterilmektedir. Yeni gerçekçilik ve faydacı liberalizm kendilerine has özellikler taşıırken, inşacı yaklaşım söz konusu bu iki kuramın çözümleme düzeylerini birleştirerek normların önemine göndermede bulunan yeni bir bakış açısı getirmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Temel Dış Politika Kuramları

Kuram	Aktörü harekete geçiren mantık	Analiz Düzeyi	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken
Yeni Gerçekçilik	Sonuç alma	Sistem (iç politika değişkenlerinin rolü yok)	Güç politikası (otonomi ve etki politikası)	Güç kapasitesi (bir devletin uluslararası sistemde payına düşen güç kapasitesi)
Faydacı Liberalizm	Sonuç alma	Alt-sistem (uluslararası değişkenlerin önemi yok)	Kazanç politikası (maddi ve manevi)	İç politik çıkarlar (siyasal ağ içerisinde baskın aktörün tercihlerinden kaynaklanan)
İnşacı Yaklaşım	Uygun olma	Sistem ve Alt-sistem (uluslararası ve iç politika değişkenleri önemli)	Norm bağlı politika	Uluslararası ve toplumsal normlar

²⁴ Turkey draws on culture for rising soft power, İngiltere.zaman.com.tr/en/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=7373,15.01.2014.

Kaynak: Volker Rittberger ve Wolfgang Wagner, German Foreign Policy Since Unification - Theories Meet Reality, 21. Kongress der DVPW, 1.-5. Oktober 2000, Halle (Saale), s. 7., <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/rittberger.pdf>, 21.02.2014.

2.1. Yeni Gerçekçilik

Yeni gerçekçilik kuramının anlaşılabilmesi için ilkin, klâsik gerçekçiliğin temel özelliklerini ele almak gerekmektedir. Bu kuram, idealizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başarısızlığa uğraması üzerine ortaya çıkmış ve iki süper güç arasındaki rekabet bu yaklaşımın kök salmasına neden olmuştur. En önemli temsilcisi Hans Morgentau olan bu kuramın diğer önemli savunucuları arasında; John Herz, Henry Kissinger ve George Kennan gibi bilim adamları bulunmaktadır. Gerçekçilerin esin kaynağı savaş olduğu için, sistemdeki güç faktörü önem kazanmaktadır. Diğer yandan gerçekçilere göre barış, mevcut yazında “negatif barış” olarak tanımlanan şiddet kullanımının yokluğu olarak anlaşılmaktadır. Morgentau insanda; güç, kendi yaşamını idame ettirme ve üreme gibi doğuştan gelen güdülerin olduğundan bahsetmektedir. İnsanın yaşamı sürekli tehdit altında olduğundan diğer insanları kendine ram etmek istemektedir. Diğer bir ifadeyle güç elde etme güdüsü ve isteği hayatı idame ettirip ettirememeye korkusuyla kol kola yürümektedir. İşte bu yüzden güvensizliğin ve zaafın güce dönüştürülmesi gerekmektedir.²⁵

Gerçekçiler daha sonra güç elde etme güdüsünü antropolojik açıdan temellendirmek amacıyla Amerikalı psikolog Reinhold Niebuhr'un 1932'de yazdığı “Ahlâklı İnsan Ahlâksız Toplum” (Moral Man and Immoral Society) adlı eserinde savunduğu görüşlere başvurmuşlardır. Niebuhr bu eserinde siyasal gücü; güç kullanan ile güç kullanılan arasındaki psikolojik ilişki olarak tanımlamaktadır. Birincinin, ikincinin düşüncesi üzerine etki kurmasıyla birlikte güç kullanan, güç kullandığı kişi veya kişilerin davranışları üzerinde hâkimiyet kurar. Bu etkilenme; kazanç elde etme ümidi, zarara uğrama endişesi ve insanlara/kurumlara karşı duyulan sevgi/itibar gibi üç nedenden kaynaklanmaktadır. İşte böylece gerçekçiler bireylerin iktidar veya güç elde etme isteğini ulusal ve uluslararası düzeye taşımaktadırlar. Yani egemen olma ve güç elde etme isteği bütün toplumsal yapıların ortak özelliğidir. Buna göre bütün devletler güç elde etme ve elde ettikleri gücü korumak için çaba harcama bakımından birbirlerine eşittirler.²⁶

²⁵ Hans Morgentau, Macht und Frieden, Grundlegung einer Theorie der internationalen Politik, Gütersloh, 1963, s. 21-23.

²⁶ Reinhold Niebuhr, Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics, West Minister John Knox Press, London, 1960, s. 231-235.

Gücün elde edilmesi ve korunması önem arz ettiğinden, güvenliği ilgilendiren ve “yüksek politika” (high politics) olarak nitelendirilen politikalara, “alçak politika” (low politics) denen yani ekonomik ve sosyal alanları ilgilendiren konulara göre öncelik verilir. Çünkü gerçekçilere göre, bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı her politika güç elde etmek için yapılmadığından siyasal içerikli değildir. Devletler arasında hukuk, ekonomi ve kültür gibi alanlarda cereyan eden faaliyetler söz konusu devletlerin gücünü artırmaz. Gerçekçilikte siyasal güç, şiddet kullanımı üzerinden tanımlandığından askeri güç ve kapasiteye sahip olmak bir tehdit unsuru olarak her zaman önemlidir. Şu halde alınan bütün askeri ve siyasal önlemlerin temel nedeni, başka devletleri güç kullanmaktan caydırmaktır.²⁷ Diğer yandan gerçekçiler gücün ahlâki boyutu olduğuna inanırlar. Gücün askeri çatışma tehlikesini önleme potansiyelinden dolayı adaleti sağlayan bir işleve sahip olduğu kabul edilir. Gerçekçi yaklaşım, uluslararası sistemin baş aktörü olarak egemen devletleri görür. Her devlet anayasal şekilden bağımsız olarak uluslararası politikada benzer şekilde ortaya çıkar ve aynı fonksiyonları icra eder. Diğer yandan uluslararası sistemde düzen sağlayıcı bir dünya devleti olmadığından her devlet kendi göbeğini kendisi kesmek zorundadır. Dolayısıyla bir devlet için güvenliğini artırmak öncelikli hedef olduğundan uluslararası sistem içindeki her devlet gücünü artırmaya veya en yüksek düzeye çıkarmaya çalışır. Devletler kendi kaderlerini uluslararası kurum ve kuruluşların eline bırakmamalıdır. Çünkü uluslararası anlaşmalar ve rejimler uluslararası sistemin anarşik yapısını değiştirmeye muktedir değildir. Uluslararası kuruluşlar, ulus devletlerden bağımsız olarak güce sahip olmadıklarından, uluslararası camianın önemli aktörleri olarak addedilmezler. İşte tam da bu yüzden uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin davranışlarını belirleyen yegâne faktördür. Uluslararası sistemdeki bütün devletler güç politikası takip ettiklerinden birbirleriyle çatışmaya girmeye ve düşmanlık yapmaya meyillidirler. Yani, devletler birbirlerine güvenmediklerinden aynı veya benzer amaçları gütseler de işbirliği yapmayı beceremezler. Kaldı ki, gerçekçiler, uluslararası kuruluşların işbirliği şansını marjinal düzeyde etkileyebileceklerine inanmaktadırlar.²⁸

²⁷ Uluslararası ilişkilerde, siyasal bir amaca ulaşmak için kullanılması gereken askeri yöntem ve araçların tespit edilmesi anlamına gelen strateji ve bir ülkenin siyasal rejimi üzerinde iradesini etkili kılabilen ya da rejimi tümünden değiştirebilecek veya devletin bir bölümünü veya tamamını işgal edebilecek silahlı/sivil gücün varlığı olarak tarif edilen, tehdidin bir araya gelmesiyle oluşan caydırıcılık, uluslararası ilişkilerde sorunların çözümünde başvurulan bir dış politika aracıdır. Caydırıcılık; rakibin zarar verebilecek bir davranış sergilemekten vazgeçmesini sağlayacak tutum ve davranışı açık ve kararlı bir şekilde ortaya koymaktır. Caydırıcılığın şartları; devletin söz konusu sorunun çözümüne yönelik siyasal iradeyi açık ve net bir şekilde ortaya koyması, yeterli askeri güç ve ortaya konulan iradenin muhatap devlet tarafından anlaşılması, şeklinde ortaya konulabilir (Fahri Türk, Dış Politika Analizi Ders Notları).

²⁸ Hans Morgentau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf Verlag, 6th edition, New York, 1985, s. 25-40.

Bu aydınlatıcı bilgilerden sonra, yeni gerçekçiliğin temel yapı taşları ele alınabilir. Klâsik gerçekçi yaklaşımın yeni meydan okumalara cevap verememesi üzerine önemli temsilcileri arasından; Joseph Grieco, Werner Link, John Mearsheimer, Susan Strange ve Kenneth Waltz gibi bilim adamları olan yeni gerçekçilik adı verilen kuram ortaya çıkmıştır. Klâsik gerçekçiliğin antropolojik kabulleri yeni gerçekçilikte sistem ile yer değiştirmiştir. Yeni gerçekçilere göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı, aktörleri zorunlu olarak güç politikası takip etmeye itmektedir. Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi anarşi olduğuna göre, her devlet ancak kendi gücüne güvenebilir ve kendisini diğer devletlerin insafına terk edemez. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerarasında işbirliği şansını sınırlayan temel nedendir. Ayrıca devletlerarasındaki işbirliğinin büyük ölçüde devletlerin kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirme potansiyeline bağlı olduğu söylenebilir. Yeni gerçekçilikte de uluslararası sistemin temel aktörü dışarıya karşı yapısal benzerlikler gösteren devletlerdir. Uluslararası sistem ve diğer devletler, devletlerin davranışlarını etkilerler. Devletler ancak askeri, ekonomik ve bilimsel kapasiteleri bakımından birbirinden farklılaşırlar.²⁹ Yeni gerçekçilik devletlerin edimlerinin uluslararası sistemdeki güç dağılımı tarafından belirlendiğinden hareket eder. Böylece yeni gerçekçi bir dış politika kuramı oluşturabilmek için gücün uluslararası sistemdeki dağılımının belli bir devletin bu sistem içinde sahip olduğu görece güç olarak tarif edilmesi gerekir. Bu bağlamda ise bir devletin görece güç sahibi olmasının ne dereceye kadar dış politika davranışını etkilediğinin gösterilmesi gerekir. Yeni gerçekçilik tarafından ortaya konulan önermeye göre bir devletin dış politika davranışı söz konusu devletin uluslararası sistemdeki gücüne bağlıdır.³⁰

Yeni gerçekçi dış politika kuramında bağımsız değişken olarak belirlenen “güç elde etme” hakkında şunlar söylenebilir. Yeni gerçekçiliğe göre, uluslararası sistemin üç karakteristik özelliği (anarşik yapı, devletler ve kapasite dağılımı) bulunmaktadır. Bir devletin dış politika davranışı söz konusu olduğunda, devletler arasındaki güç kapasitesi önem kazanmaktadır. Bu yaklaşımda, güç bir devletin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasiteye dayanmak zorundadır. Yeni gerçekçilikte güç, yapılan çözümlenelerde önemli olsa da, şimdiye kadar kapasitenin ne olduğu ve nasıl ölçüleceği net bir şekilde ortaya konmuş değildir. Diğer yandan hâlâ yeni gerçekçiliğin, gerçekçiliğin ortaya koymuş olduğu

²⁹ Ulrich Druwe, Dörte Hahlbohm ve Alex Singer, *Internationale Politik*, Ars Una, 2. Auflage, Neuried, 1998, s.90-92.

³⁰ Rainer Baumann, Volker Rittberger ve Wolfgang Wagner, *Neorealist foreign policy theory*, (Ed.) Volker Rittberger, *German foreign policy since unification, Theories and case studies*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2001, s.37-38.

kapasite unsurlarını³¹ aştığı söylenemez. Söz gelimi Gilpin'e göre güç bir devletin askeri, ekonomik ve teknolojik kapasitesi üzerine kurulmalıdır. Gilpin, bu çerçevede itibar olarak nitelendirilen başka faktörlere (liderlik ve halkın morali vs.) önem atfetse de, bunların ölçülmesinin zor olduğunu vurgulamaktadır.³² Gücün farklı unsurları olsa da yeni gerçekçiler, askeri ve ekonomik kapasiteye büyük önem vermektedirler. Ekonomik güç Gayri Safi Milli Hasıla ile ölçülürken, askeri gücün ölçüsü ise; bütçeden askeri harcamalara ayrılan pay, ordunun büyüklüğü ve nükleer silahlara sahip olma şeklinde ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda nüfus ve ülke topraklarının büyüklüğü de yeni gerçekçiler açısından önemli faktörlerdir.

Yeni gerçekçilikte “güç” ve “nüfuz” kavramlarının net bir şekilde birbirinden ayrılması gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre, güç bir devletin uluslararası sistemde kendi çıkarlarını gerçekleştirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Yetenek ise, bir ülkenin sahip olduğu güç kapasitesine bağlıdır. Bir devletin gücü, kendi sahip olduğu kapasiteyle diğer devletlerin kapasiteleri arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Buna karşılık nüfuz ise, bir devletin, uluslararası çevresini kontrol etmek için aldığı önlemlerdir.³³ Yeni gerçekçi nokta-ı nazardan irdelendiğinde devletler güç konumlarını ya otonomilerini ya da nüfuzlarını artırmak için kullandıklarından, iki çeşit güç politikası arasında ayrıma gidilmesi kaçınılmazdır. Bunlardan birincisi, otonomiye diğeri ise nüfuz artırmayı amaçlayan güç politikasıdır. Otonomi artırmaya yönelmiş politika, bir devletin diğer devletlerden bağımsız olduğunu vurgular ve onu kuvvetlendirmeye çalışır. Şayet bir devlet nüfuz elde etme politikası takip ediyorsa, diğer devletlerle girdiği etkileşim süreçlerini kendi faydasına olacak biçimde şekillendirmeye çalışır veya kendisinin böyle bir duruma gelmesini sağlamaya gayret eder. Şayet bir devlet güçlüyse, onun dış politikasının hem otonomi hem de nüfuz artırıcı politikalara yönelik olduğu söylenebilir.³⁴

Yeni gerçekçilik, bir devletin dış politika davranışının, onun uluslararası istemde sahip olduğu güç tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Ancak devletlerin dış politika davranışlarını

³¹ Morgentau milli güç unsurlarını; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri potansiyel (teknoloji, silahlı kuvvetlerin asker sayısı vs.), nüfus, milli karakter, milli ahlâk ve diplomasi şeklinde ortaya koymaktadır. Diğer yandan Waltz bu unsurları; nüfus, yüz ölçümü, kaynaklar, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasal istikrar ve yeterlik şeklinde belirtmektedir.

³² Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s.13.

³³ Baumann vd., a.g.e.,s.45-47.

³⁴ Mevcut yazında yeni gerçekçilik kuramı; otonomi ve nüfuz elde etme çabaları bağlamında yeni gerçekçilik (neo-realism) ve değiştirilmiş yeni gerçekçilik (modified neo-realism) olarak ayrı bir sınıflamaya da tabi tutulmaktadır. Bu iki yaklaşım arasındaki fark kısaca aşağıdaki şekilde açıklanabilir. Yeni gerçekçilikte devlet anarşik uluslararası ilişkiler ortamında yüksek güvenlik baskısı altında kötü durum senaryolarından hareket ederken, değiştirilmiş yeni gerçekçilikte ise, devlet anarşik uluslararası sistemde teknolojik, coğrafi ve ekonomik faktörlerin ara değişken olarak rol oynadığı bir ortamda değişen güvenlik öncelikleri bağlamında olasılık hesabı yapar (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Baumann vd., a.g.e.,s.48-58).

neden sisteme endekslediklerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda yeni gerçekçiliğin dayandığı akılcılık (rationality) varsayımı, devletlerin kararlarını kâr-zarar kaygısı temelinde aldığından hareket etmektedir. İşte bu varsayım uluslararası sistemin yapısıyla aktör davranışı arasındaki belirleyici bağı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle söylenecek olursa, devletler amaçlarına ulaşmaya çalışırken uluslararası sistemden kaynaklanan bazı sınırlılıklara maruz kalırlar. Diğer yandan anarşik uluslararası sistemde her devlet kendi varlığını idame ettirmeye öncelik vermek zorundadır. Sistemin bu özelliğinden dolayı bir devletin diğer devletlere göre, görece gücü ne kadar fazlaysa, o devlet çeşitli dış politika amaçlarını daha etkin bir şekilde takip eder. Bunun sonucu olarak bir devlet güvenliğinin sağlanmasına ve mümkün olduğunca fazla güç toplamaya özel önem vermelidir.³⁵ Barry Buzan'a göre güvenlik, bir devletin veya toplumun bağımsız kimliğini ve fonksiyonel bütünlüğünü koruması anlamına gelmektedir.³⁶ Ancak yeni gerçekçilere göre uluslararası sistemin anarşik oluşu yüzünden, devletler açısından dört başı mamur bir güvenlikten söz edilemez. Bu çerçevede, güvenlik ve diğer aktörlere bağımlı olmama şeklinde tanımlanan otonomi önemlidir. Esasında otonomi için verilen mücadele uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemde çatışmaları önleyecek bir üst merci olmadığından her devlet kendi başının çaresine bakmak durumundadır. Bu şartlar altında bir devlet kendi kendine yardım stratejilerini başarılı bir şekilde uygulamak istiyorsa, otonomisini kısıkanç bir şekilde korumak zorundadır.³⁷

Yeni gerçekçiler, devletlerarası geleneksel ilişkileri ulus aşırı (transnational) yani en az bir hükümet dışı aktörün katıldığı ilişkiler olarak görmektedirler. Söz gelimi, uluslararası şirketler, uluslararası politikanın aktörleri olarak kendi devletlerinin direktiflerine bağlıdır. Çünkü yeni gerçekçilere göre, söz konusu bu şirketler ne kendi ülkeleri nede faaliyette buldukları ülkeler aleyhine bir şey yapamazlar. Diğer yandan yeni gerçekçiler, devletlerin rekabetlerinin yanında uluslararası sistemde büyüyen iç içe geçmişliğin de farkındadırlar. Örneğin, bazı çevre sorunları, uluslararası düzeyde işbirliğine gidilmeden çözülemez. Ancak alçak politika düzeyinde meydana gelen böyle bir işbirliği yayılma etkisiyle (spil over) yüksek politika (güvenlik) alanına taşınmaz.³⁸

³⁵ Baumann vd., a.g.e., s.38-39.

³⁶ Barry Buzan, *People, States and Fear, An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1991, s.18-19.

³⁷ Joseph Grieco, *The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist Research Program*, *Review of International Studies*, 1995/21/1, s.27.

³⁸ Werner Link, *Der Ost-West-Konflikt, Die Organisation der Internationalen Beziehungen im 20 Jahrhundert*, Stuttgart, 1998, s.22-26.

Yeni bir uluslararası ilişkiler kuramı oluşturmaya çalışan Waltz gerçekçiliğin normatif yönünü göz ardı ederek, Morgentau'nun aksine insanın doğasına önem vermemiş ve devlet ahlâkını reddetmiştir. Waltz "Uluslararası Siyaset Kuramı" (The Theory of International Politics) adlı eserinde uluslararası siyasal sistemi bilimsel olarak ele almış ve en iyi kuramın; sistemin yapısı, kurumları, süreklilikleri ve değişimini açıklamaya çalışan yeni gerçekçilik olduğunu ortaya koymuştur. Klâsik gerçekçilikte liderlerin uluslararası ilişkileri değerlendirdikleri öznel değerler sistemi mevcutken, yeni gerçekçilikte öne çıkan kıstas sistemdir. Yani bu yaklaşım, sistemin aktör davranışını etkilediği varsayımından hareket ettiği için aktörlere önem vermez. Diğer bir ifadeyle yapı aktörü yönlendirmektedir.³⁹

Diğer yandan uluslararası sistemin yapısının değişmesinde belirleyici role sahip olan devletler, büyük güçlerdir. Waltz iki kutuplu ve çok kutuplu sistem ayrımına giderek, iki kutuplu sistemin daha istikrarlı, güvenlik ve barışı sağlamada çok kutuplu sisteme göre daha yetkin olduğunu düşünmektedir. Böyle bir sistemde yer alan iki büyük güç, sistemi korumak ve idame ettirmek için hareket edeceğinden, doğal olarak kendilerini de korumuş olacaklardır. Bundan dolayı Soğuk Savaş yılları bir uluslararası barış ve istikrar dönemiymişti. Ayrıca Waltz, her devletin ulusal çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştirmeye çalıştığını düşünmektedir. Bu düşünürün göre, ulusal çıkarlar devlet adamlarının ne zaman ve neye göre hareket edeceklerini işaret eden otomatik sinyaller gibidir. Waltz'in düşüncesinde, güvenlik ve varlığını idame ettirme ilkesi devletlerin en önemli önceliği olarak görülmektedir. Uluslararası sistemde büyük güçler arasında yaşanması muhtemel bir savaşın önlenmesi önemli olduğundan, esas mesele barışın sağlanmasıdır. Waltz'in anlayışında sistemin yapısı, sistem üzerinde etki kuran bireyden daha önemlidir. Diğer bir ifadeyle, devlet adamlarının devletler sisteminin tutsağı olduğu söylenebilir ki, sistem bir ülkenin dış politikasını şekillendiren devlet adamlarını yönlendiren yegâne mercidir. Bundan dolayı Waltz açısından sistemin yapısı bağımsız bir dış politika oluşturulmasına müsaade etmemektedir.⁴⁰

Waltz'in yeni gerçekçiliği Schelling'in stratejik gerçekçiliğiyle karşılaştırıldığında, ikincinin çözümlenmesinin odağında rasyonel dış politika kararlarının yattığı görülmektedir. Yani yeni gerçekçilik, stratejik gerçekçiliğe göre devlet gücüne ve diplomasiye daha fazla önem vermektedir. Her ne kadar Waltz'in düşüncesinde yapı siyaseti belirlese de, az da olsa uluslararası politikanın normatif bir yanı bulunmaktadır. Waltz değer, etik ve normdan söz etmekten özenle kaçınsa da, kullandığı temel önermelerin ve kabullerin normatif olduğu

³⁹ Robert Jackson, Georg Sorensen, Introduction to International Relations, Oxford University Press, New York, 1999, s.85.

⁴⁰ Jackson ve Sorensen, a.g.e., s. 85-86.

söylenbilir. Devlet egemenliğine önem veren Waltz için bir devletin egemen olması demek, söz konusu devletin iç ve dış sorunlarını nasıl halledeceğine kendisinin karar vermesi demektir. Yani egemen olan devlet, diğer egemen devletlerden bağımsız olan devlettir. Peki bağımsızlık ne demektir? Waltz'a göre, şeklen ve normatif anlamda birbirlerine eşit olan devletler, öznel ve kaynaklar bakımından birbirlerine eşit değildirler. Bir devlet diğerine emir veremediği gibi, başka bir devletin kendisine itaat etmesini de bekleyemez.⁴¹

Yukarıda verilen genel bilgilerden sonra, yeni gerçekçilik ile kültür dış politikası arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde açıklanabilir: Yeni gerçekçilik, güvenlik ve savunma konularına önem vermektedir ki bu konular ilgili yazında “yüksek politika” (high politics) olarak nitelendirilmektedir. Bir devlet anarşik uluslararası sistemde varlığını sürdürebilmek için güvenliğe dolayısıyla savunmaya önem vermek zorundadır. Yeni gerçekçiler bir devletin kültürü de kapsayan iç siyasetini “alçak politika” (low politics) olarak gördüklerinden bu konuyla pek ilgilenmemişlerdir. Yeni gerçekçi kurama göre, bir devlet, güvenliğiyle alâkalı alanlarda otonomisini geliştirmeye çalışır. Her devletin güvenlik, güç ve refaha yakınlık açısından izlediği kültür dış politikası birbirinden farklı olduğundan, öncelikle söz konusu devlet özel bir durumda izleyeceği kültür dış politikasının güvenliğini sağlamada nasıl bir rol oynayacağına karar vermek durumundadır. Söz gelimi Dennis Kampfschulte'nin tespitine göre, ABD'nin, Fransa'nın ve İngiltere'nin kültür dış politikası Almanya'ninkine nazaran güvenlik politikalarına daha fazla hizmet etmektedir. Şayet bir devletin kültürel etkisi diğer bir devletin güvenliği için tehdit oluşturuyorsa, bu etkilere karşı konulması, hatta söz konusu devletlerin yer aldığı uluslararası kuruluşlara üyelikten vaz geçilmesi dahi düşünülmelidir.⁴² Bu bağlamda bir örnek verilecek olursa Fransa, ABD'nin medya alanındaki etkisini genelde Fransız kültürüne özelde ise Fransız film endüstrisine karşı ciddi bir tehdit olarak algılamaktadır.⁴³ Bir devlet ne kadar güçlü olursa, diğer alanlardaki çıkarlarını güvenlik öncelikleri haline getirme şansı da o kadar artar. Yani güçlü olan devlet kültür dış politikasını “kültür aracılığıyla diğer devletleri etkilemek” için kullanabilir veya kültürel ilişkiler üzerinden gücünü rahatlıkla artırabilir. İşte tam da bu yüzden günümüzde uluslararası sistemin büyük güçleri olan ABD, Rusya, Çin ve Japonya gibi devletler, “kültür dış

⁴¹ Aynı yerde.

⁴² Verene Andrei ve Volker Rittberger, “Macht, Interessen und Normen- Auswaertige Kulturpolitik und Aussenpolitiktheorien illustriert am Beispiel der deutschen auswaertigen Sprachpolitik”, (Hrsg.) Kurt Jürgen Maass, Kultur und Aussenpolitik, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2009, s.36-37.

⁴³ Philip Schlesinger, From Cultural Protection to Political Culture? Media Policy and the European Union, (Ed.) Cederman, Lars Erik, Constructing Europe's identity. The External Dimension, Colo Rienner, London/Boulder, 2001, s.91-114.

politikalarını” değişen oranlarda dış politikalarının integral bir parçası haline getirmişlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, bir devlet kültür dış politikası sayesinde kendi kültürünü ve değerlerini yayarken, diğer devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde gücünü ve etkisini de artırabilir. Böylece yeni gerçekçilerin penceresinden bakıldığında kültür dış politikası bir devletin nüfuzunun artmasına yarayan güç politikasına dönüşebilmektedir.

2.2. İnşacı Yaklaşım

Uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşımlar, mevcut akılcı (rationalist) kuramların sınırlılığının anlaşılması üzerine 1980’lerin sonundan itibaren tartışılarak 1989/90’lardaki sistem dönüşümüyle birlikte güçlenmiştir. İnşacı yaklaşım tıpkı akılcılık veya akılcı seçim kuramlarında⁴⁴ olduğu gibi bir üst kuram (meta-theory) olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden inşacı yaklaşım dış politikayı bütünlükçü bir şekilde değerlendirmekten uzaktır.⁴⁵ Çünkü uluslararası ilişkilerde artık; terör, insan hakları ve çevre sorunlarını kâr-zarar kategorisi içinde değerlendirmek yeterli görülmemektedir. Böylece bu yeni paradigma ışığında, devlet ve güç gibi kavramlar farklı şekillerde yorumlanmaya başlanmıştır.⁴⁶ Akılcılıkta verili veya ampirik olarak elde edilen objektif çıkarlardan hareket edilirken, inşacı kuram, aktörlerin yani devletlerin sahip oldukları çıkarlara nasıl ve neden sahip olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için kısmen birbiriyle rekabet halinde olan çok sayıda inşacı yaklaşım vardır. Düşünceler, normlar, değerler, kültür, kimlik, bilgi ve gerekçelendirme gibi kavramlar aktörlerin çıkarlarına yön veren inşacı olgulardır. İnşacı yaklaşımların bel kemiğini, aktörlerin karar alma durumunda kendilerini ve çevrelerini nasıl gördüğü, inşa ettiği ve bu bağlamda hangi yönelimlerin söz konusu olduğu hususları oluşturmaktadır. Bu alanda çok sayıda bireysel çalışma olmasına rağmen dış ve uluslararası politikada esaslı bir inşacı kuramın geliştirilebilmesi için daha beklemek gerekecektir.

Diğer yandan uluslararası ilişkilerde yekpare bir inşacı anlayışın olduğunu söylemek oldukça zordur. Hatta inşacı yaklaşımlar söz konusu olduğunda kimi durumlarda birbiriyle ters düşen kabuller dahi vardır. İnşacı kuramların ortak noktası ise, aktör (birim) davranışlarını

⁴⁴ Ulrich Druwe ve Volker Kunz (Hrsg.), *Handlungs- und Entscheidungstherie in der Politikwissenschaft, Eine Einführung in Konzepte und Forschungsstand*, Leske + Budrich, Oppladen, 1996, s.154-176.

⁴⁵ Henning Boekle, Volker Rittberger, Wolfgang Wagner, *Constructivist foreign policy theory*, (Ed.) Volker Rittberger, *German foreign policy since unification, Theories and case studies*, Manchester University Press, Manchester, New York, 2001, s.105.

⁴⁶ Uluslararası ilişkilerde yeni yaklaşımlar için bkz. Steve Smith, *New Approaches to International Theory* (Eds.) John Baylis ve Steve Smith, *Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, 1997, s.165-190.

belirleyen gerçekliğin farklı şekillerde inşa edilmesi hususudur. İnşacı bakış, aynı gerçeklikten bahsetse bile bireylerin algılamalarının sosyal açıdan farklı olduğunu öne sürer.⁴⁷ Bunlardan birincisine, devletçi inşacı kuram adı verilmektedir. Aleksander Wendt'in geliştirdiği inşacı yaklaşımda devlet çözümlemenin merkezinde yer almaktadır. Wendt, Antony Giddens'in yapısalcı kuramına dayanarak uluslararası politikada aktörlerin ve yapıların birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. İnşacı yaklaşımın bu çeşidinde tabiri caizse devletin "insanlaştırılması" söz konusudur.⁴⁸ Yani burada devletlerin de bireyler gibi hareket ettiği varsayımından yola çıkılır ki, bu varsayım Wendt'in devlet kuramını ortaya koyar. Wendt 'e göre devletler anarşik ortamda hareket ederler ancak bu durum onların birbirlerine düşman olmasını gerektirmez. Çünkü böyle bir anarşik düzen içerisinde devletler kendi dış politikaları için farklı roller geliştirirler. Bu durumda uluslararası sistem bir sosyal yapı olarak ortaya çıkar ki, bu yapının özelliği devletin doğasıyla tezat teşkil eder.⁴⁹ Risse-Kappen'e göre, Wendt'in kuramına benzeyen yaklaşımlar uluslararası ilişkiler yazınında yanlış olarak "sosyal inşacılık" ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadırlar. Esasında Wendt için devletler, uluslararası politikanın yapılarını ortaya çıkardığından onun yaklaşımını en iyi tanımlayan kavram "devletçi inşacılık" (state constructivism) kavramıdır.⁵⁰

İkincisi, Peter Berger ve Thomas Luckmann adlı bilim adamlarının geliştirdiği sosyal inşacı yaklaşımdır. Esasında bir bilgi sosyolojisi kuramı olan bu yaklaşımın konusu gerçekliğin toplumsal olarak inşasıdır. Dünyayı inşa eden ve düzeni oluşturan toplumdur. Uluslararası ilişkilerdeki sosyal inşacı anlayış, uluslararası politikanın ve yapısının toplumsal açıdan inşa edilmesi gerektiğine inanır. Ancak bu bağlamda birden fazla ulusal toplumun inşasıyla haşır neşir olunur ki, bu toplumlar hem kendi devletleri hem de diğer devletler açısından dünyayı farklı algırlar. Bu yaklaşıma göre, devletler, toplumsal olarak inşa edilmiş yapılardır ve varlıklarını devam ettirmek için toplumsal faaliyetler aracılığıyla kendilerini sürekli olarak yeniden üretmelidirler. Bir devletin devlet olabilmesi için ilkin söz konusu devlet toplumsal iç yapı bakımından inşa edilmeli daha sonra, uluslararası camiada tanınmalıdır. Bu yaklaşım devletlerarası ilişkilerin yapısına fazla önem vermemektedir. Uluslararası politika çerçevesinde sosyal inşacı yaklaşım dendiğinde, birincisi kendi devletinin ve devlet

⁴⁷ Christoph, Weller, Theoretische und erkenntnistheoretische Konsequenzen konstruktivistischer Analysen internationaler Politik , Papier für das Panel „Stand und Perspektiven konstruktivistischer Analysen internationaler Politik“ bei der Tagung der DVPW-Sektion „Internationale Politik“, 6. – 7. Oktober, Mannheim, 2005, s. 2-4., http://inef.uni-due.de/igapha/papers/weller_2005.pdf, 24.01.2014.

⁴⁸ Alexander Wendt, Social Theory of International Politics, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s.215.

⁴⁹Derek Beach, Analyzing Foreign Policy, Palgrave Macmillan, New York, 2012, s.57-61.

⁵⁰ Weller, a.g.e., s.7.

temsilcilerinin oluşturulması, ikincisi ise, kendi toplumunun veya devletinin uluslararası ve ulus ötesi çevresinin yapılandırılması olmak üzere iki husus anlaşılmaktadır.⁵¹

Üçüncüsü ise, yansımacı (reflexive) inşacı kuramdır. Bu yaklaşımda birey kendi bilgi ve imkânlarını da çözümlenmeye dâhil eder. Diğer yandan her bilgi dile dayanmakta ve dolayısıyla dilin yapısı bilginin yapısını etkilemektedir. Böylece farklı dünya algıları, değişik şekillerde nitelendirmenin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuram aracılığıyla dünyanın ve olguların bilimsel olarak gözlenmesi sadece özel bir dünyanın inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Bilim sahip olduğu farklı bakış açıları dolayısıyla dış politika davranışları açısından ortaya ideal bir resim koyar ve üretmiş olduğu bilgiyle uluslararası politika aktörlerini etkiler.⁵²

İnşacı kuram çözümlenme açısından ulusüstü inşacılık (transnational constructivism) ve toplumsal inşacılık (societal constructivism) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ulus üstü inşacı yaklaşım da tıpkı yeni gerçekçilikte olduğu gibi, uluslararası ortamın bir devletin dış politika davranışını etkileyen en önemli faktör olduğundan hareket eder. Ancak yeni gerçekçilik devlet davranışı üzerinde uluslararası sistemin maddi yapısının (güç dağılımı) önemli olduğunu düşünürken, inşacı yaklaşım uluslararası sistemin maddi olmayan unsurlarını (rejimler, normlar vs.) vurgulamaktadır.⁵³ Yeni gerçekçiliğin uluslararası sistem tasarımı, ulus üstü inşacılıkta uluslararası toplum yaklaşımıyla yer değiştirmiştir.⁵⁴ İnşacılık, uluslararası normları oluşturabilmek için devletlerin birbirine benzeyen davranışlarına önem vermektedir. Ulus üstü inşacılık ta tıpkı yeni gerçekçilik gibi uluslararası sistemde üstün bir otoritenin olmadığına inanır. Akılcılığın sosyal olarak inşa edildiğine inanan bu yaklaşım, uygun davranışın paylaşılan beklentiler sonucunda ortaya çıktığını düşünür.⁵⁵

Sosyal inşacılık, dış politika davranışının toplum tarafından paylaşılan normlara bağlı olduğunun altını çizmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen bazı araştırmacılar, normların etkisi

⁵¹ Diğer yandan sosyal inşacı yaklaşım, uluslararası ilişkiler yazınında pozitivist rasyonel (akılcılık, yeni gerçekçilik ve yeni liberalizm) ve post-pozitivist yansımacı “reflexive” (post modernizm, feminist kuram, normatif kuram, eleştirel kuram ve tarihsel sosyoloji) kuramlar olarak bilinen yaklaşımların kesişme noktasında yer alır. Son yılların en önemli kuramsal yaklaşımı olan sosyal inşacılığın önde gelen temsilcileri arasında; Petr Kratochvil, Nicholas Onuf ve Alexander Wendt gibi bilim adamları bulunmaktadır. Bu yaklaşımın temel savları geçerliliğini ortaya koyduğu taktirde uluslararası ilişkilerde belirleyici olmaya matuftur. Aksi taktirde Keohane'nin vurguladığı gibi sınanacak hipotezler geliştiremezlerse dünya politikasını çözümlenmede marjinal bir konuma sürükleneceklerdir (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Steve Smith, *New Approaches to International Theory*, (Eds.) John Baylis, Steve Smith, *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, 1997, s. 165-190.

⁵² Weller, a.g.e., s. 14-16.

⁵³ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s.23-24.

⁵⁴ Uluslararası toplum yaklaşımı için ayrıntılı olarak bkz. Fahri Türk, *İngiliz Okulu (Uluslararası Toplum)*, basılmamış kitap bölümü, s.1-23.

⁵⁵ Boekle, Rittberger, Wagner, a.g.e., s.116-117.

üzerine yoğunlaşırken, diğerleri siyasal kültürün ve milli kimliğin önemini vurgulamaktadırlar. Kùltürler ve kimlikler, normlara göre daha yüksek düzeyde yerellik içerdikinden inşacı kuram açısından büyük önem taşımaktadırlar. Kimlikler ve kùltürlerin, normlara kıyasla net bir tarifi olmadığından, bir toplumda genel kabul görmüş kùltür ve kimlik kavramları esas alınır. Ancak bu iki kavramın genel bir çerçevede dış politika davranışını açıklayıcı gücünün zayıf olduğu belirtilmelidir. İnşacı yaklaşımı benimseyenler genelde uygun dış politika davranışının değer yüklü beklentiler temelinde şekillendiğini kabul ederler. Toplumsal inşacılara göre, dış politika karar alıcıları, uluslararası çevrenin iç politika çevresiyle aynı değerler ve prensipler tarafından çekip çevrildiğine inanmaktadırlar. İnşacı kurama göre, uluslararası normların; uluslararası kanunlar, uluslararası kuruluşların tüzük ve yönetmelikleri ve uluslararası konferansların kapanış bildirimleri olmak üzere üç temel göstergesi bulunmaktadır. Toplumsal normların göstergeleri ise; bir toplumun anayasal düzeni, parti programları, seçim ittifakları ve meclis tartışmaları şeklinde ortaya konulabilir.⁵⁶ İnşacı kurama, diğer yaklaşımların temel önermelerine getirdiği eleştiri açısından bakılacak olursa şunlar söylenebilir: Bu bağlamda ilkin, faydasını en çoklaştırmaya çalışan homo economicus (ekonomik insan) yaklaşımının eleştirisine dayanan inşacı kuramın (constructivism), yeni gerçekçilik ve faydacı liberal kuramlar karşısında yer aldığı belirtilmelidir. Bu kuram, aktör temelli “homo sociologicus” (sosyolojik insan) yaklaşımıyla yer değiştirmiştir.⁵⁷ İnşacı kuramın temelinde sosyal gerçekliğin farklı şekillerde yapılandırılması yer alır. Bu yaklaşıma göre, sosyal dünya toplum tarafından anlamlandırıldığından farklı kimlikler ve aktörlerle onların çıkarları önem kazanmaktadır. Diğer yandan bu değerler sosyal yapılar tarafından belirlendiğinden değiştirilebilirler. Bu bağlamda kurama rengini veren şeyin ne aktör ne de yapı olduğu söylenebilir. Daha çok bu ikisi arasındaki karşılıklı etkileşim önem kazanmaktadır. İnşacı yaklaşım yardımıyla bir devletin dış politika davranışı açıklanmak istendiğinde çözümlenmenin odak noktası sosyal normlarda düğömlenmektedir. Böylece bir devletin dış politika davranışı güç ve kazanç politikası olarak değil normlara uygun davranış olarak ortaya çıkmaktadır. İnşacı kuram, ekonomik insanı harekete geçiren rasyonel aktör modeline itibar etmez. Yani inşacı yaklaşımda aktörü harekete geçiren şey, kâr-zarar hesabından çok; öznel faktörler, tarihsel-kùltürel tecrübeler ve kurumsal bağılıkların etkisiyle oluşan norm ve kurallara uygun

⁵⁶ Uluslararası ve toplumsal normların göstergeleri için ayrıntılı olatak bkz. Boekle, Rittberger ve Wagner, a.g.e., s.124-131.

⁵⁷ Andreas Hasenclever, Peter Mayer ve Volker Rittberger, Theories of International Regimes, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s.155.

davranış gibi hususlardır. Sosyal normlar bazı davranış kalıplarını gerektirdiğinden haliyle amaç ve aracı meşrulaştırmaktadır. Sosyal normların dış politika davranışları üzerinde etki yapabilmesi için yeterli düzeyde “yerellik” (communality) ve “özgüllük” (specifity) özelliklerine sahip olması gerekir. Bu bağlamda yerellikten kastedilen şey, normların sosyal sistemi oluşturan üyelerin çoğunluğu tarafından desteklenmesidir. Özgüllük ise, normlara uygun davranışın diğerlerinden net bir şekilde ayırt edilebilmesini (normlara uygun olmasını) sağlayan bir yapıda olması gerektiğini anlatır. İnşacı dış politika kuramının bir ülkenin kültür dış politikasında kullanılabilmesi için ilkin, ulus üstü ve toplumsal normlar “yerellik” ve “özgüllük” bağlamında ele alınmalı ve bu iki özellik bakımından sınanmalıdır. Ancak bu şartlarda bir devletin dış politika davranışları hakkında ön görüde bulunulabilir. Diğer yandan sosyal normların değerini ortaya koyan bir çok göstere bulunmaktadır. Uluslararası normların küresel ve bölgesel düzeydeki göstergeleri ise yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası hukuka uygun olarak yapılmış anlaşmalar, uluslararası konferansların kapanış bildirimleri gibi yazılı metinlerdir. Bu normlar araştırmaya konu olan devletin davranış kalıpları olarak formüle edilmelidir. Şayet uluslararası normlar, uluslararası hukuk çerçevesinde yapılmış olan anlaşmalarla garanti altına alınmışsa veya devletlerin çoğu tarafından uygulanıyorsa yeterli derecede yerel oldukları düşünülür. Bu normların özgüllüğü ise, devletleri bağlayıcı davranışa sevk edip etmeme düzeyiyle yakından alakalıdır. Toplumsal normların göstergeleri için ise söz konusu devletin anayasal ve hukuk düzenine bakmak gerekmektedir. Şayet normlar her iki düzeyde de birbiriyle uyumluysa, bu durumda uyumlu bir davranış beklentisi meydana gelebilir. Diğer yandan normlar sadece belli bir düzeyde söz konusuysa, isabetli olmayan bir ön görüde bulunulabilir.⁵⁸

2.3.Faydacı Liberalizm

Faydacı liberalizme geçmeden önce, liberal kuramın temel önermelerine yakından bakmakta fayda vardır. Liberal kuram uluslararası ilişkilerde bir çok kurama kaynaklık etmektedir. Söz gelimi, karşılıklı bağımlılık, liberal uluslararasıçılık, liberal barış teorisi, yeni liberal kurumsalcılık, faydacı liberalizm ve dünya toplumu yaklaşımı gibi kuramlar liberalizmin birer türevi olarak görülmektedir.⁵⁹ Her ne kadar liberal dış politika yaklaşımları bütüncül bir resim çizmese de, üç temel önerme hepsinde ortaktır. Toplumsal aktörler ve

⁵⁸ Andrei ve Rittberger, a.g.e., s.40-41.

⁵⁹ Sosyolojik liberalizm, bağımlılık yaklaşımı, kurumsal liberalizm ve cumhuriyetçi liberalizm için ayrıntılı olarak bkz. Jackson ve Sorensen, a.g.e., s.111-126, ayrıca krş. Timothy Dunne, Liberalism, (Eds.) John Baylis ve Steve Smith, Globalisation of World Politics, An Introduction to International Relations, Oxford University Press, New York, 1997, s.147-163.

otonom bireyler ekonomik insan olarak akılcı davranırlar ve maddi (gelirin artırımı) ve maddi olmayan (yetki artırımı) çıkarlar doğrultusunda tercihlerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Sonuç olarak, güç ve bolluk olarak tanımlanan faydalarını en çoklaştırmaya gayret ederler.⁶⁰ Liberal kuram, gerçekçilikten farklı olarak uluslararası ilişkilerde çatışma yerine barış ve işbirliği konularına eğilmektedir. Liberal yaklaşıma göre, dış politikayı sadece bir aktöre bağlı kalarak açıklamak mümkün değildir. Gerçekçiler devleti uluslararası politikanın yegâne aktörü olarak görürlerken, liberaller uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlerin merkezde olduğuna inanırlar.⁶¹

Liberal kuram çoğulcu yaklaşım temelinde dış politikaya; birey, ulusal baskı grupları, uluslararası ve ulus aşırı örgütler perspektifinden bakmaktadır. Moravcsik, liberalizmin üç temel varsayıma dayandığını ileri sürmektedir. Birincisi, uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinin bireyler ve sivil toplum kuruluşları olduğudur. İkincisi, toplumun belli bir kesimini temsil eden hükümetlerin hangi grubun çıkarlarını temsil ettiği hususudur. Üçüncüsü, uluslararası ilişkilerde çatışma, işbirliği ve ekonomik ilişkiler gibi faktörlerin devletlerin davranışlarını ve tercihlerini etkilemesidir.⁶² Aşağıda görüleceği gibi liberalizmin bir çok çeşidi olmasına rağmen Moravcsik liberalizmi; hayali liberalizm (imaginary liberalism), ticari liberalizm (commercial liberalism) ve cumhuriyetçi liberalizm (republican liberalism) olarak üç sınıfa ayırmaktadır.⁶³

Günümüzde hükümet dışı örgütlerin uluslararası ilişkilerde oynadıkları roller oldukça artmıştır. İletişim, ekonomi, teknoloji, kültür ve eğitim alanlarında yaşanan gelişmeler politika ve ekonomi arasına keskin çizgiler çeken kuramların zayıflamasına neden olurken, ekonominin politika üzerindeki etkisini savunan yaklaşımlar güçlenmiştir. Devletler arasında siyasal sınırların öneminin azalması, iç ve dış politika arasındaki ayrımın muğlaklaşması ve uluslararası politikanın eskiye oranla ekonomik ilişkilerden daha fazla etkilenmesi liberal ekonomik yaklaşımın temel önermeleridir. Yani bu kurama göre, küreselleşmenin etkisiyle

⁶⁰ Wilhelm, a.g.e., s.61-62.

⁶¹ Andrew Moravcsik, Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics, International Organisation, Volume 51, 4/1997, s.513-515.

⁶² Moravcsik, a.g.e., s.515-519.

⁶³ Moravcsik, a.g.e., s.524-529. Bir başka sınıflamaya göre liberal kuramlar dış politika çözümlemesinde; zayıf liberal kuramlar (weak liberal theories) ve güçlü liberal kuramlar (strong liberal theories) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisinde, toplumsal bir aktörün devleti etkileyerek milli çıkarların oluşumunu etkilemesi ön plandadır. Zayıf liberal kuramlar belli ve sınırlı bir örnek olay çözümlenmek istediği vakit başvurulmuş bir yaklaşımdır. Söz gelimi ABD'nin Orta Doğu politikasına etki eden İsrail yanlısı lobinin Amerikan çıkarlarının oluşumunu etkilemesi araştırılmak istendiğinde bu kuramdan yararlanılabilir. Esasında burada toplumsal ve devlet aktörlerinin karşılıklı etkileşim içerisinde milli çıkarların oluşumunu yönlendirmeleri söz konusudur. Buna karşılık güçlü liberal yaklaşım ise yeni işlevselciliğe dayanmaktadır. Bu yaklaşımın temel önermesi ise aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir. Şayet devletler yeni kurumlar oluşturmak amacıyla taahhütlere girecek olurlarsa, dış politika çıkarları ile toplumsal ve devlet aktörlerinin kimliklerinin temelden dönüşmesini sağlayacak bir süreç başlayabilir (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Beach, a.g.e., s.70-87).

uluslararası ilişkiler salt devletlerarası etkileşim alanı olma özelliğini kaybetmiştir. Ekonomik küreselleşme bağlamında ulus devletlerin ekonomi üzerindeki etkisi azalarak denetim devlet dışı aktörlere geçmeye başlamıştır.⁶⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasında ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin artmasıyla birlikte uluslararası ilişkilerde ve dış politikada askeri güç kullanma olasılığı azalmıştır. Keohane ve Nye, devletlerin temel ilgi alanları içerisinde en önemlisinin işbirliği imkânlarının geliştirilmesi olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü işbirliği devletlerin kendilerine ekonomik kazanç sağlayabileceği tek yoldur. Karşılıklı yarar temelinde devletler arasındaki ticari, kültürel ve sportif faaliyetler ne kadar gelişmişse, uluslararası ilişkilerde güç kullanma olasılığı da o kadar azalmıştır. Söz konusu düşünürlere göre güç kullanma bir devletin varlığını idame ettirme amacına yönelik kullanmış olduğu araçtan başka bir şey değildir.⁶⁵

Diğer yandan devletlerin önemini küçümsemeyen Keohane ve Nye, uluslararası ilişkilerin giderek daha çok ulus ötesi ve hükümet dışı aktörler tarafından etkilendiğini ileri sürmektedir. İşte bu düşünce “karmaşık karşılıklı bağımlılık” (complex interdependence) yaklaşımına kapı aralamaktadır. Bu yaklaşımın üç temel özelliğinden birincisi, toplumları birbirine bağlayan çok sayıda kanalın var olmasıdır. Resmi dış işleri bağlantıları, üst düzey hükümet yetkililerinin resmi olmayan ilişkileri, hükümet dışı yetkililer arasındaki resmi olmayan bağlar (çok uluslu bankalar ya da anonim şirketler arasındaki ilişkiler) ve ulus ötesi örgütler bu kanallardan bazılarıdır. İkincisi, devletlerarası ilişkilerin gündemi açık ve tutarlı bir biçimde belirlenemeyen çok sayıda konudan oluşmaktadır. Bu konular arasında herhangi bir hiyerarşik ilişki bulunmamaktadır. Üçüncüsü, bir devlet başka bir devletle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindeyse, söz konusu devlete karşı askeri güç kullanmaktan kaçınır. Keohane ve Nye'ye göre, bir ülkenin hükümet dışı aktörleri (firma, banka ve sendikalar) kendi ulusal sınırlarını aşan kararlar alırlarsa, birbirleriyle ilişkide bulunan ülkelerin iç politikalarının uyuşma şansı artar.⁶⁶

Transnasyonalizm devletlerarası ilişkilerde; ticari ilişkiler, iletişim, turistik seyahatler ve iş gezileri gibi hususları önemseyen bir yaklaşımdır. Yani devlet haricindeki dini cemaatler ve şirketler devlet dışı aktörler olarak uluslararası ilişkileri doğrudan etkilemektedirler. Bu kurama göre, devlet tekçi ve yekpare bir bütün olmayıp aralarında bağımlılık ilişkisi bulunan

⁶⁴ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s.95.

⁶⁵ Keohane, Nye, a.g.e., s.24-26.

⁶⁶ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Power and Interdependence: World Politics in Transition, Little Brown, Boston, 1977, s.23-24.

bürokrasi, çıkar grupları ve bakanlıklar gibi daha küçük birimlerden oluşan bir yapı sergiler. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler ve dış politika gündeminin sadece askeri ve güvenlik konularından oluşmadığını ekonomik ve toplumsal hususların da önemli olduğunu altını çizmektedir. Çok taraflı karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde aktörler arasında gizli veya açık pazarlıklar yapılmaktadır. İşte böyle bir durumda her aktör işbirliği yapmak suretiyle elde edeceği faydayı en çoklaştırmaya çalışacaktır. Diğer yandan transnasyonalizmin temel özellikleri olan; uluslararası politikada ulus devletlerin rolünün azalması, nüfus artışı, çevre kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi, ticaret, teknoloji transferi, yatırımlar, seyahatler, göçler ve öğrenci değişimi gibi olgular, karşılıklı bağımlılığı arttırmış ve savaşı temel bir dış politika seçeneği olmaktan çıkarmıştır.⁶⁷ Bu açıklamalardan sonra faydacı (utilitarist) liberal kurama geçebiliriz.

Bir ülkenin kültür dış politikasını açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlardan bir diğeri ise faydacı liberal kuramdır. Faydacı liberal kuram, liberalizmin temel kabullerini, faydasını en çoklaştırmaya çalışan rasyonel aktör modeliyle birleştiren bir yaklaşımdır. Faydacı liberal dış politika kuramının temel varsayımı, iç yapının bir devletin dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan önemli bir faktör olduğuna dayanmaktadır. Faydacı liberalizm yöntem olarak bireyselliğe dayandığından doğal olarak toplumların değil bireylerin tercihleri önemlidir.⁶⁸ Yeni gerçekçilik ile rekabet halinde olan bu uluslararası ilişkiler kuramı, bir ülkenin dış politikasının uluslararası ilişkilerin yapısı tarafından değil de, o ülke içinde kendi çıkarlarını gerçekleştirme gücüne sahip olan sivil aktörler tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Ancak faydacı liberal kuram, diğer liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının aksine, önceliği belli toplumsal grup ve yapılardan ziyade, belli başlı konulara ilgi duyan aktörler ve onlar arasında oluşturulan ağlara veya ilişkilere vermektedir. Bu kuramın temel hareket noktasını, toplumsal aktör tasarımına göre, amacına ulaşmak için rasyonel davranan ve kendi faydasını en çoklaştırmaya çalışan bireyler oluşturmaktadır. Amaçsal akılcılık ise, bütün aktörlerin ellerinde olan bilgiye dayanarak kendileri için en az kayıpla en fazla kazanç veya fayda getirecek seçenekler için karar vermeleri durumunu ifade eder. Bütün aktörler için en önde gelen kazanç veya çıkar ise, kendi yaşama hakkının garanti altına alınmasıdır. Bu ise gerçekte, aylığın ve maaşın artırılması veya karar verme yetkisinin genişletilmesi suretiyle gerçekleşen maddi kazanımlara tekabül eder. Bundan dolayı bütün toplumsal aktörleri, iki önemli çıkar elde etme aracı, yani güç ve bolluk (power and plenty) yönlendirir. Bu

⁶⁷ Ursula Lehmkuhl, *Theorien Internationaler Politik*, Oldenburg Verlag, München, Wien, 2001, s.223-228.

⁶⁸ Corinna Freund ve Volker Rittberger, "Utilitarian-Liberal Foreign Policy Theory", (Ed.) Volker Rittberger, *German Foreign Policy since Unification. Theories and Case Studies*, Manchester University Press, Manchester, New York, 2001, s. 69

çıkarlardan da, aktörlerin dış politika tercihleri anlaşılmalıdır. Bu tercihler, aynı zamanda bir ülkenin dış politikasını da tahmin edilebilir kılmaktadır.⁶⁹

Dış politika, faydacı liberal kuram açısından yapısal ve aktör temelli olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan birincisi devletin iç yapısına (domestic structures)⁷⁰ yoğunlaşırken, ikincisi olan aktör bazlı yaklaşım ise iç siyasal çıkarlara öncelik tanımaktadır. Diğer yandan yapısal faydacı liberal yaklaşım iç yapının önemine göndermede bulunmaktadır. Bu bağlamda çözümleme yapılırken dikkat edilecek unsurlardan birincisi devletin sahip olduğu modernite düzeyidir. Burada devletin iç sosyo-ekonomik yapısının farklılığı çıkış noktasını oluşturmaktadır. Böylece modern devletlerin, geleneksel olan devletlere kıyasla daha barışçıl ve işbirliğine yönelik dış politika takip ettikleri varsayılır. Bir başka yapısal çözümleme yolu ise devletlerin demokratik veya otoriter olarak sınıflandırılmasına dayanmaktadır. Burada da demokratik devletlerin, otoriter devletlere göre işbirliğine daha yatkın olduklarının altı çizilmektedir. Üçüncü çözümleme ise, devletlerin iç toplumsal yapıları dikkate alınarak göreceli güçleri ve zayıflıkları temelinde yapılmaktadır. Şayet dış politika aktör temelli olarak açıklanmak isteniyorsa, iç politikada rol oynayan aktörlerin çıkarlarının devletin dış politikası üzerinde etkili olduğu kabul edilir. Esasında bu düşünce yansımalarını liberal devlet kuramında bulmaktadır. Diğer yandan aktör temelli yaklaşımın iç yapıyı tamamen ihmal etmediğinin vurgulanması gerekmektedir.⁷¹ Bu bağlamda iç politika aktörlerinin çıkarları, dış politika davranışını şekillendiren bağımsız değişken olarak alınırken, bireylerin ve grupların eylemlerini etkileyen iç yapı ise ara değişken olarak işlev görmektedir.⁷²

⁶⁹Freund ve Rittberger, a.g.e., s. 69-70.

⁷⁰ İç yapının altı çeşidi bulunmaktadır. Birincisi, devlet kontrolündeki iç yapı (state controlled domestic structure) olarak nitelendirilmektedir. Bu çeşitte siyasal kuruluşlar ileri düzeyde merkezileşirken, toplumsal örgütler belirgin biçimde zayıftırlar. Yani sivil toplum örgütleri devletin gücünü dengelemekten uzaktır (eski komünist ülkeler ve otoriter üçüncü dünya ülkeleri). Devletin başat olduğu iç yapı (state dominated domestic structure) ikinci çeşidi oluşturmaktadır. Burada toplumsal normlar, birincisinden farklı olarak siyasal sistemi az çok yönlendirme kapasitesine sahiptir. Böyle sistemlerde devlet vatandaşlarının isteklerinin gerçekleşmesine nezaret eder. Üçüncüsü kilitlenmiş iç yapı (stalemate domestic structure) olarak adlandırılmaktadır. Burada hem devlet hem de sosyal kurumlar güçlüdür. Böyle sistemlerde başat aktörler arasındaki siyasal anlaşmazlıklar kolay çözülemezler. Büyük olasılıkla görüşmelerin tıkanması söz konusu olur. Dördüncü çeşit, dayanışmacı iç yapının (corporative domestic structure) hakim olduğu sistemlerdir. Burada siyasal partiler gibi birbiriyle iletişim halinde olan ve oydasmaya varmak için sürekli pazarlık kültürünü benimsemiş kuruluşlar bulunmaktadır (küçük Avrupa devletleri). Beşincisi, toplumsal kuruluşların ve örgütlerin baskın olduğu iç yapı (society dominated domestic structure) çeşididir. Bu ise toplumsal çıkar çatışmalarının güçlü bir şekilde hissedildiği merkezi olmayan siyasal kuruluşların hüküm sürdüğü devletlerde olur (Amerika Birleşik Devletleri). Altıncısı ise, zayıf iç yapı (weak domestic structure) adı verilen çeşittir. Burada sisteme damgasını vuran şey ise, 1991 sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nda olduğu gibi eşgüdünden uzak devlet kuruluşları, düşük toplumsal hareketlilik ve zayıf sosyal kuruluşlardır (Matthew Evangelista, The Paradox of state strength: Transnational relations, domestic structures and security policy in Russia and the Soviet Union, International Organisation, Vol. 49, 1/1995, s.9-11).

⁷¹ Freund ve Ritberger, a.g.e., s.71-72.

⁷² Moravcsik, a.g.e., s.517-518.

Bu çerçevede siyasal karar alma süreci, devlet ve hükümet dışı aktörler arasındaki etkileşim olarak yeniden tanımlanmalıdır. Buna göre, siyasetin oluşumuna birbirinden bağımsız hareket eden devlet ve hükümet dışı aktörler şekil vermektedirler. Bir diğer ifadeyle devlet yekpare bir aktör olarak görülmemektedir. Bunun yerine çözümlenme, çok merkezli karar alma ve uygulama merkezi olarak siyasal-idari sistemle başlar. Şayet çoğulcu model benimsenmişse, siyasal-idari sistemde yer alan aktörler çıkarların şekillenmesi sürecinde oldukça etkisiz bir rol oynarlar. Çünkü siyasal-idari sistem birbirleriyle çarpışan görüşlerin rekabet alanıdır. Buna karşılık dayanışmacı liberal yaklaşım, bir politikanın formüle edilmesinin ve uygulanmasının devlet ve toplumsal aktörlerin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdikleri işbirliğinden hareketle ortaya çıktığını savunmaktadır. Böyle bir işbirliğinin ortaya çıkmasında da siyasal-idari sistem belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak her iki yaklaşımda, modern toplumlarda aktörlerin çıkar algılamalarının duruma göre değişeceğini göz ardı etmektedir.⁷³

İşte bu çerçevede siyasal ağ çözümlenmesi ön plana çıkmaktadır. Siyasal süreç içerisinde çıkarlar söz konusu olduğunda, ağ kavramı siyasal-idari aktörler ve hükümet dışı aktörler arasındaki bağımsız ilişkilere göndermede bulunur. Dolayısıyla siyaset yapımının bir çok düzeyde ve fonksiyonel alanda kamu ve hükümet dışı aktörleri kapsadığı söylenmelidir. Siyasetin oluşturulması sürecinde söz konusu aktörler arasındaki etkileşim; iletişim, eşgüdüm ve işbirliği şeklinde ortaya çıkar. İletişim; bilgi paylaşımı ve görüşmeler şeklinde yapılırken, iş bölümü, görüşme süreci ve eşgüdüm ise, işbirliği şekilleri olarak ortaya çıkar. İşte bu noktada pazarlık süreci de önem kazanmaktadır. Siyasal ağlar her şeyden önce örgütlenmiş iç yapıda bulunan aktörler tarafından belirlenir. Yani örgütlü hareket etmeyen bireyler ve toplumsal aktörler dikkate alınmazlar. Bu anlatılanlardan sonra siyasal ağ, siyasal-idari ve hükümet dışı aktörler arasındaki ilişkiler seti olarak tarif edilebilir ki, bu durum söz konusu aktörlerin kendi aralarında belli bir politikanın formüle edilmesi ve uygulaması amacıyla iletişim, eşgüdüm ve işbirliği şeklinde ortaya çıkan etkileşimin sonucu olarak görülmektedir. Siyasal ağlar söz konusu olduğunda çözümlenme için bir çok bağımlı değişken seçilebilir. İki farklı ağ çözümlenmesi bulunmaktadır. Birincisinde ağ yapısı, ağ katılımcısının bakış açısından hareket etmek suretiyle çözümlenir. Bu durumda çözümlenmenin merkezinde, aktörün kurumlar arası çevreye uyumunun onun davranışını nasıl etkilediği hususu yer almaktadır. İkincisi ise, ağ yapısının bir bütün halinde çözümlenme birimi olarak seçilmesidir. Burada çözümlenmenin amacı, böyle bir ağın hangi sonuçları ortaya çıkardığının görülmesidir.⁷⁴

⁷³ Freund ve Rittberger, a.g.e., s.73-74.

⁷⁴ Freund ve Ritberger, a.g.e., s.74-76.

Ağ çözümlenmesi dört aşamada gerçekleşir. İlk iç politika aktörlerinin tercihleri temel çıkarlar doğrultusunda belirlenir. Daha sonra tercihlerini pazarlık sürecinde en etkili şekilde gerçekleştirebilecek baskın aktörlere bakılır. Bir sonraki aşamada baskın aktörler bağlamında siyasal ağ yapısı netleştirilir. Sonuç olarak bu ağ yapısı ve baskın aktörlerin tercihleri, iç politikada etkili olan ve dolayısıyla dış politikayı yönlendirme imkânına sahip olan gruplar tarafından oluşturulur. Diğer yandan aktörler, öncelikli olarak kendi bireysel ve sosyal var oluşlarını garanti altına alan temel çıkarlar tarafından yönlendirilirler. Bu çıkarlar, somut karar alma durumunda bireysel faydayı azami düzeye çıkaracak şekilde, siyasal tercihler olarak ifade edilirler.⁷⁵ Yani aktörler salt var oluşlarını idame ettirmek için maddi ve maddi olmayan kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Maddi kaynaklar finansal araçlar şeklinde tecelli ederken, karar alma yetkisinin artması ise maddi olmayan kazanca tekabül eder. İç siyasal aktörlerin temel çıkarları, finansal kaynaklarını (gelir, mülk gibi) ve karar alma yetkilerini artırmaya odaklanmaktadır. Ancak her aktörün temel çıkarının birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır.

Siyasal idari aktörlerin varlıklarını devam ettirmeleri onların siyasal-idari sistem içindeki konumlarını sağlamlaştırmaktan geçer. Siyasal idari sistem aktörleri; siyasal, siyasal-idari ve idari aktörler olmak üzere üçe ayrılırlar. Siyasal aktörler, siyasal-idari sistem içindeki konumları seçimlerle belirlenen aktörlerdir. Türkiye’de bu aktörler Başbakanlık ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Sözelimi siyasal aktörlerden hükümet ele alınacak olursa, seçimlerin tekrar kazanılması hayati önemdedir. Bu yüzden hükümetler, yetki alanlarını genişletecek ve tekrar seçilmelerini garanti edecek faaliyetlere yönelirler ve bundan dolayı da seçmenlerin istek ve beklentilerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Diğer yandan seçmenler için ekonomik istikrar ve gelişme birinci önceliğe sahiptir. İkinci olarak siyasal aktörler seçmenlerin önceliklerini dikkate almak zorundadırlar. Üçüncüsü ise hükümetin bir arada tutulması gereğidir. Diğer önemli bir nokta ise, yetkilerin uluslararası kuruluşlara devrinden kaçınılmasıdır. Veleve ki bu siyasetçilerin tekrar seçilmelerini garantilesin.⁷⁶ Siyasal aktörler, ekonominin gelişmesine, partililerin isteklerinin yerine getirilmesine ve hükümetin bir arada tutulmasına yönelik stratejiler izlerler. Siyasal aktörlerin en önemli dış politika tercihleri ise, ekonomik performansın (ekonomik gelişme, enflasyonun kontrolü ve işsizliğin önlenmesi) yüksek düzeyde tutulmasıdır. Siyasal aktörler, ülkenin uzun vadeli menfaatlerini gerçekleştirmeye odaklanan politikalardan ziyade tekrar seçilmelerini garantileyen politikalar takip ederler. İdari aktörler ise, geldikleri makama seçimle değil siyasal aktörler tarafından

⁷⁵ Freund ve Rittberger, a.g.e., s.77-79.

⁷⁶ Andrei ve Rittberger, a.g.e., s. 38.

atamak suretiyle gelen aktörlerdir. Bu aktörler silahlı kuvvetler ve merkez bankası gibi yürütme organlarında görev yapan üst düzey yöneticilerdir. Bu aktörler de karar alma yetkilerinin genişletilmesine çalışırlar. Bakanlıklar ise, siyasal-idari aktörler olarak görülürler ki bunlar siyasal ve idari aktörler arasında köprü vazifesi yaparlar.⁷⁷

Hükümet dışı aktörler; şirketler, ekonomik baskı grupları ve sivil toplum örgütleri olarak üç gruba ayrılmaktadır. Söz konusu bu aktörlerin varlıklarını idame ettirebilmeleri de yeterli finansal kaynaklara sahip olmalarından geçmektedir. Bu yüzden bu aktörlerin temel çıkarları gelirlerini ve servetlerini artırmalarına bağlıdır. Bu bağlamda şirketler finansal kaynaklarını kendi faaliyetlerinden sağladığı kâr aracılığıyla elde ederken, ekonomik baskı grupları ve sivil toplum örgütleri finansal kaynaklarını artırmak için üyelerinin maddi katkılarına muhtaçtırlar. Ekonomik baskı grupları, sanayici ve işadamları dernekleri gibi üyelerinin aidatlarına bağlı kurumlardır. Siyasal çıkar grupları kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlardır. Bu grubun finansal kaynakları ekonomik çıkar gruplarınıninkine oranla daha çeşitlidir. Bu aktörlerin temel çıkarları, üye aidatları, diğer aktörlerin ve siyasal-idari aktörlerin bağışlarını ve yardımlarını artırmaktan geçer. Bu gruplar finansal kaynaklarını kendilerine verilen kurumsal amaçları gerçekleştirdikleri taktirde artırabilirler.⁷⁸

Özet olarak söylenecek olursa, yukarıda ele alınan kuramsal yaklaşım yardımıyla, bir ülkenin dış politika davranışının, çıkarlarını gerçekleştirmeye en yakın aktörler tarafından belirlenip belirlenemeyeceği çözümlenip tahmin edilebilir. Faydacı liberalizmin kültür dış politikasına uyarlanmasında, duruma göre farklı siyasal ağlar ortaya çıkabilir. Daha önce vurgulandığı gibi, her ne kadar dış politika ve kültür arasındaki ilişkiler; yeni gerçekçilik, liberal yaklaşım ve inşacılık gibi kuramlar temelinde açıklanabilirse de, bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, çalışmanın analitik kısmında ortaya konulan hipotezlerinin test edilmesinde açıklayıcı güce sahip olduğu düşünülen faydacı liberal kurama dayanacaktır.

6. Sonuç ve Öneriler

Burada, çalışmanın analitik kısmında ortaya konulan soru ve hipotezlerin sınanmasıyla ortaya çıkan sonuçlar tartışılacak ve etkili bir Türk kültür dış politikası oluşturulmasına yönelik öngörülerde bulunulacaktır. Yukarıda gösterildiği gibi, SSCB'nin dağılması, Türk dış politikasının önünde yeni perspektifler açarken, kültür dış politikası da özellikle Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirme bağlamında önemli bir yapıtaş olarak ortaya çıkmış, 21'inci yüzyılın başında ise Türkçenin yurtdışında öğretilmesine yönelik olarak Yunus Emre Kültür

⁷⁷ Freund ve Rittberger, a.g.e., s.81-85.

⁷⁸ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Freund ve Rittberger, a.g.e., s.87-90.

Merkezlerinin açılmasıyla daha cismani bir şekle bürünmeye başlamıştır. Türkiye, 1990'ların ortalarından itibaren kültür dış politikasının temel amacı olarak Orta Asya cumhuriyetleriyle iletişim ve karşılıklı anlayışı artırmak istediğinden Türk halklarının birbirlerini anlayabilmesi Türk dış politikasının uzun vadeli hedeflerinden biri olarak görülmüştür. Türk dilleri arasındaki yakınlık ve akrabalık SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin bölgede izlediği politikanın temel yapıtaşı olmuştur. Ortak bir Türkçe meydana getirme Türk kültür dış politikasının söz konusu dönemde Orta Asya'ya yönelik en temel faaliyet alanı olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra Türkiye Türkçesinin öğretilmesi Orta Doğu, Afrika ve Balkan ülkelerinin çeşitli üniversitelerine kadar yayılmıştır. Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin aşamalı olarak Latin Alfabesine geçmesi Türk kültür dış politikasının bu bölgedeki başarısı olarak değerlendirilebilir.

Türkiye özellikle yurtdışında dil alanında yürütmüş olduğu faaliyetleri koordineli bir şekilde yürütmelidir. Çünkü Ankara yabancı ülkelerin seçkinlerini Türkçe vasıtasıyla etkileyerek bir bakıma kamu diplomasisi de yapmış olacaktır. Türkiye her şeyden önce yurtdışında kurmaya başladığı Yunus Emre Enstitülerini (bkz. Tablo 2) çoğaltarak ve kalitesini artırarak küresel ölçekte açılmaya devam etmelidir. Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak ortaya konulduğu gibi Türkiye, kültürünü dış politikanın emrine vermekte çok geç kalmıştır. Ancak Türkiye'nin kültür dış politikası yürütmüş olduğu coğrafya, İtalya ve Portekiz gibi ülkelerin kültür dış politikalarının yürütüldüğü alanlarla karşılaştırıldığında, Ankara'nın böyle bir politikayı küresel ölçekte izlediği görülmektedir.

Yukarıda ortaya konulan veriler ışığında, Türkiye'nin etkili bir kültür dış politikası yürütebilmesi için daha çok hükümet dışı aktörleri teşvik etmesi gerektiği öne çıkmaktadır. Bundan dolayı, dünyanın birçok yerinde oldukça kaliteli eğitim veren Türk okulları mutlaka desteklenmelidir. Gülen Hareketi 2013 yılı itibarıyla 126 ülkede binin üzerindeki okul sayısı (bkz. Tablo 7) Türkçenin ve Türk kültürünün yayılmasına büyük bir katkı yapmaktadır. Bu okulların haricinde Gülen Hareketi tarafından 2003 yılından bu yana her yıl düzenli olarak tertiplenen Türkçe Olimpiyatları Türkçenin emin adımlarla bir dünya dili olmaya doğru gittiğinin en bariz ispatıdır. İşte Türk kültür dış politikası Türkçeyi gerçekten bir dünya dili haline getirmek istiyorsa, yurt dışındaki STK'ların eğitim faaliyetlerini desteklemesi gerekmektedir. Ancak ne var ki, bunun yapılması bir yana, hükümet dışı aktörlerin yurtdışında yaptıkları faaliyetler bizzat devlet tarafından engellenmektedir. Bunun son örneği, Erdoğan'ın yurtdışındaki büyükelçilere Türk okullarını karalama, Davutoğlu'nun ise Türkçe Olimpiyatlarına katılmama yönünde verdikleri talimatlar olmuştur. Bu durum Türk milletinin menfaatlerinin (Türk kültürünün ve Türkçenin yaygınlaştırılması) iç politik kavga

ve ekifmelere nasıl alet edildiğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Türk kültür politikası partiler üstü bir anlayışla yapılmalıdır. Tıpkı Özal ve Demirel'in cumhurbaşkanlıkları döneminde olduğu gibi, Türk STK'lerin yurtdışındaki eğitim faaliyetleri kesinlikle siyasal hesaplaşmalara alet edilmemelidir.

TDAV ve TDV'nin yurtdışındaki eğitim faaliyetleri de hiç şüphesiz Türkçenin yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak her iki STK'nın sahip olduğu okullar hem nitelik (hocaların formasyonu, dersliklerin donanımı vb.) hem de nicelik (okulların sayısal ve bölgesel dağılımları) bakımından Türk okullarına göre zayıf olduğundan geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece çalışmanın analitik yapısında ortaya konulan birinci ve ikinci hipotezler doğrulanmış olmaktadır. Devlet okulları yurtdışında özellikle Sovyet sonrası coğrafyaya yoğunlaştığından ve bu eğitim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin çoğunluğu söz konusu ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının çocukları (bkz. Tablo 5) olduğundan bu kurumların Türkçenin bir dünya dili haline gelmesine yapacakları katkılar oldukça sınırlıdır. Yukarıda, 2002 yılından sonra burs programlarının çeşitlenmesinde ve özellikle Hükümet Burslarının ihdas edilmesinde ve dağıtımında Asya'nın Müslüman lkelerinin öne çıkmasında (bkz. Tablo 24) AKP hükümetinin ideolojik yaklaşımının etkili olduğu gösterildiğinden çalışmanın üçüncü hipotezi de doğrulanmıştır.

TİKA 1999 yılında başlatmış olduğu Türkoloji Projesi kapsamında yurtdışındaki Türkoloji Bölümlerini desteklemiş ve buralardaki okullara yapmış olduğu teknik yardımlarla varlığını enikonu hissettirmiştir. Bu proje kapsamında Türk niversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde lisansüstü öğretim gören öğrenciler tez döneminde yurtdışındaki Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezleri ve Yunus Emre Türk Kültürü Merkezlerine veya söz konusu ülkedeki üniversitelere gönderilerek Türkçe öğretmeleri sağlanmalıdır. Bu çok az bir maliyetle gerçekleştirilebilir. Gerekirse TİKA'nın alana gönderilecek öğrencilere kısmı burs vermesi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin kültür dış politikası kapsamında Büyük Öğrenci Projesi, hem yükseköğretimin uluslararasılaşması hem de Türkçe ve Türk kültürünün yaygınlaştırılması bağlamında hiç kuşkusuz çok önemli bir başlangıçtı. Bu proje ve Hükümet Bursları 2012 yılında birleştirilerek Türkiye Bursları adı altında yeni bir burs programı ihdas edilmiştir. Bu değişlikle birlikte yabancı öğrencilere verilen bursların sevk ve idaresi YTB'ye devredilerek bu kuruma aynı zamanda öğrencilerin Türkiye'de karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme görevi verilmiştir. Söz konusu bu bursların Türkiye Bursları adı altında birleştirilmesi işlerin yetkili bir kurum tarafından daha etkin bir şekilde yürütülmesini sağladığından isabetli olduğu söylenebilir. Yukarıda görüldüğü gibi, 2012 öncesinde "Türkiye Cumhuriyeti Devlet

Bursları” ve 2002’den itibaren “Hükümet Bursları” denen iki ayrı burs programı bulunuyordu. Son anılan burslar esasında Devlet Burslarının azaltılarak AKP’nin dış politikası doğrultusunda Asya, Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde yer alan Müslüman ülkelere kaydırılmasından ibarettir ki, bu durum Orta Asya ve Sovyet sonrası coğrafyada bulunan ülkelerin aleyhine bir gelişme olmuştur.

Türkiye Bursları bağlamında Türk üniversitelerinde okuyan öğrencilerin öğretimlerini yarıda bırakmamaları ve öğretimleri süresince karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmeleri için yabancı öğrencilerin okudukları bütün üniversitelerde “Bireysel Danışmanlık Hizmeti” adı altında bir birim oluşturulmalıdır. Bu birimler daha çok yabancı uyruklu öğrencilere psikolojik ve moral danışmanlık hizmeti vermelidir. Şayet sürekli olarak bireysel danışmanlık hizmeti verilemeyecekse, Yener Yörük’ün üniversitesinde uygulamaya koymayı düşündüğü gibi yabancı öğrenci barındıran üniversiteler, bu öğrencilere kayıtlarını müteakiben dört haftalık bilgilendirme seminerleri vermelidirler.

Ayrıca, Türkiye Bursları çerçevesinde kabul edilen yabancı öğrencilerin geldikleri ülkelerle Türkiye’deki orta öğretim müfredatlarının farklılıklarından ve eğitim kalitesinden kaynaklanan sorunların aşılması amacıyla mutlaka bir yıl zorunlu hazırlık sınıfı konulmalıdır. Bu sınıflarda öğrenciler okuyacakları bölümlere göre 3-4 adet temel ders ve Türkçe eğitime tabi tutulmalıdır. Bu dersler ise öğrencilerin yönelecekleri alanın sosyal bilimler veya fen ve mühendislik bilimleri oluşuna göre farklılık arz etmelidir. Söz gelimi, sosyal bilimler için Türk Tarihi, Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürü ve Türkçe gibi dersler okutulurken, fen ve mühendislik bilimleri okuyan öğrenciler Fizik, Kimya, Matematik ve Türkçe derslerini alabilir. Hazırlık sınıfında okutulacak dersler makro düzeyde (sosyal bilimler/fen-mühendislik bilimleri) belirleneceği gibi, daha mikro ölçekte (fakülteler bazında) de düzenlenebilir. Böylece her fakülte Türkçenin haricinde dördü aşmayacak şekilde en temel derslerini hazırlık sınıfında okutabilirler. Söz gelimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyacak bir Tacikistanlı öğrenci Türkçenin yanında bu fakültenin en temel dört dersini bir yıl boyunca öğrenerek lisans eğitimi yapmaya hak kazanabilir. Yener Yörük, söz konusu hazırlık sınıfları açmanın önüne YÖK tarafından herhangi bir engel konulmadığını ancak bunun ciddi bir finansman boyutu olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu satırların yazarına göre, Türkiye’nin büyük fedakârlıklarla yürüttüğü bu burs programlarından istenen verimin alınabilmesi için mutlaka bir an önce maddi kaynak sorunu aşarak hazırlık sınıfları uygulamasına geçilmelidir.

Yukarıda görüldüğü gibi, YÖK’ün başlatmış olduğu yükseköğretimin uluslararasılaşması oldukça yerinde bir karardır. Son yıllarda Türk üniversiteleri yabancı

öğrenci sayılarını önemli oranlarda artırmış olsalar da, üniversitelerin yabancı öğrenci oranı 2010 yılında yüzde 1,4 ile henüz Avrupa ülkelerine göre oldukça düşük düzeyde bulunuyordu. Türk üniversiteleri yükseköğretimin uluslararasılaşması konusunda üst sınır olarak kabul edilen yüzde beş sınırına mümkün mertebe en kısa zamanda ulaşmalıdırlar. Türkiye bir yandan burslu olarak kabul ettiği öğrencilerin öğretimlerine önem verirken, diğer yandan yeterince burssuz öğrenci çekebilmek için üniversitelerini Avrupa ülkeleriyle rekabet edebilecek şekilde yeniden yapılandırmak durumundadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin, yükseköğretim sisteminin en önemli sorunlarından biri olan liseleşme sorununun aşılacak evrensel anlamda üniversite eğitimi yapılacak şartların oluşturulması önem arz etmektedir. Bunu gerçekleştirmenin temel şartı ise, Türk üniversitelerine alınan Türk öğrenci sayısının düşürülerek kalitenin artırılması gerekir. Bu noktada bütün üniversitelerde ikinci öğretim uygulamasının kaldırılması gerekmektedir. Diğer yandan YÖK tarafından öğrenci kontenjanlarının sürekli olarak artırılması öğrencileri, dolayısıyla öğretim kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. İkinci olarak öğretim görevlilerinin verimliliğini artırabilmek için maaşlarında ciddi anlamda iyileştirmeye gidilerek bir dönemde lisans ve lisansüstü düzeylerde en fazla iki üç ders vermeleri sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde bir öğretim üyesi derslerinde istenen verimi yakalayarak rahat bir şekilde bilimsel çalışmalarına yoğunlaşabilir. Bunun haricinde öğretim üyelerinin birkaç yılda bir altı ay araştırma sömestri olarak kendi alanlarında çalışmalar yapması sağlanmalıdır. Ancak bu şartlarda öğrencisi ve öğretim üyesiyle kaliteyi yakalamış bir Türk üniversitesi, burssuz yabancı öğrenciler için cazibe merkezi olabilir. Türkiye bunu başarabildiği takdirde çok sayıda burssuz öğrenci çekebilecek ve bu öğrencilerin Türkçe ve Türk kültürü ile tanışmasını sağlayabilecektir.

Türkiye'de okuyarak kendi ülkelerine geri dönen gençler hiç kuşkusuz Türkiye ve Türklere sempatiyle bakacaklardır. Kendi ülkelerinde yönetim kademelerine geldiklerinde Türkiye ile işbirliğinden yana inisiyatif kullanacaklardır. Yani uzun vadede Türkiye'nin yakın çevresinde Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Eski SSCB topraklarında yer alan ülkeler ve Orta Asya cumhuriyetlerinde Türkçeyi konuşan ve Türk kültürüne yakınlık duyan etkili bir topluluk ortaya çıkacaktır. Türkiye bu öğrencilerle ilgisini sadece onların Türkiye'de buldukları dönemle sınırlandırmamalıdır. Öğrenciler kendi ülkelerine dönüp iş aramaya başladıklarında kurulacak olan sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla onların iyi görevlere gelmeleri için yardımcı olunmalıdır.

Türk üniversitelerinin uluslararasılaşması bağlamında 2011 yılında uygulamaya konulan Mevlana Değişim Programı hiç kuşkusuz büyük bir öneme sahiptir. Ancak yukarıda ortaya konulduğu gibi finansmanında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle yurtdışından

gelen öğretim üyelerine Harcırah Kanunu'na göre yetersiz yevmiyeler ödenmesi, programın işleyişini sekteye uğratabilme potansiyeline sahiptir. Söz gelimi, 150-200 dolar maaş alan bir Tacik öğretim üyesi Tacikistan Devlet Üniversitesinden gelip İstanbul Üniversitesinde nasıl ders verecektir? Bu programın gerçek anlamda sağlıklı olarak işlemesi arzu ediliyorsa, finansman sorunu ivedilikle çözümlenmelidir. Tabii ki böyle bir program, Türkçe ve Türk kültürünün yaygınlaşmasına özellikle öğrenci değişimini mümkün kıldığından büyük bir katkı sağlayacaktır.

Türk hükümetlerinin kültür dış politikası alanındaki faaliyetleri- Türkçenin öğretilmesi ve yabancı öğrencilere burs verilmesi- genellikle Türkiye'nin Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerini olumlu yönde etkilerken Orta Asya ülkelerinden Özbekistan ile ilişkilerini olumsuz olarak etkilemiştir. Özbekistan ile ikili ilişkilerin gerilmesine neden olan husus ise, Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Türkiye'ye getirilen Özbek öğrencilerin o vakitler Türkiye'de yaşayan Özbekistan demokratik muhalefet parti liderleri (Muhammet Salih ve Abdürrahim Polat) tarafından etkilendiklerine dair Özbek rejiminin yaptığı suçlamalardır. Yani Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov Türkiye'de bulunan muhalif liderlere kızarak bu ülkede öğrenim gören bütün Özbek öğrencileri ülkesine geri çağırıştır. Esasında bir süre sonra Özbekistan'da Gülen Hareketi'ne mensup insanların kurduğu Türk okullarının tamamının yasaklandığı göz önünde bulundurulursa Kerimov'un Türkiye ve Türklüğe karşı bariz bir düşmanlık içinde olduğu görülecektir. Diğer yandan 2011 yılında Türkmenistan'ın ülkesinde bulunan Türk okullarını kapatmasına AKP hükümeti maalesef sessiz kalmıştır. Oysa Türk özel sektörünün yurtdışında açmış olduğu okullar Türk dilinin yaygınlaşmasına ve Türkiye'nin orta ve uzun vadede gerçek anlamda yumuşak güç olmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye 1990'lardan bu yana yurtdışında yürüttüğü televizyon yayınlarını geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda 2009 yılında TRT-Avaz adı verilen televizyon kanalının kurulması önemlidir. Bunun kalitesi biraz daha artırılarak özellikle Orta Asya ve Balkanlar ile Türkiye arasında ortak bir dilin gelişmesini sağlayacak programlara ağırlık verilmelidir. Yukarıda vurgulandığı gibi, Türkçenin dünya çapında yaygınlaşmasında hiç kuşkusuz Türkiye'nin kurmuş olduğu söz konusu bu televizyon kanallarının yanı sıra, TİKA'nın Türk ve Akra Topluluklarda Türkçe yayın yapan yerel televizyon kanalları kurulmasına destek vermesi son derece önemlidir. Bu faaliyetler hiç kuşkusuz Türkçenin yaygınlaşmasında Türk dizilerinin komşu coğrafyalarda ilgili ülkenin ana dilinde izlenmesinden daha önemlidir.

Yukarıda sayılan kültür dış politikası araçları (Yunus Emre Enstitüleri, Türkiye'nin yurtdışındaki öğretim kurumları, Türk STK'ların okulları, yükseköğretimin

uluslararasılaşması, Türkiye Bursları, Mevlana Değişim Programı ve Türkçe yayın yapan uluslararası televizyon ve radyo kanalları) iyi ve isabetli bir şekilde kullanıldığı takdirde Türkiye yurtdışında etkili ve kalıcı bir kültür dış politikası izleyebilecektir. Unutulmamalıdır ki, Türkiye ancak bu araçların etkili ve eşgüdüm içerisinde kullanılmasıyla kültür dış politikası alanında on yılların ihmal edilmişliğini telafi edebilecektir. Türkçenin ve Türk kültürünün dünya çapında yaygınlaştırılması açısından Türk STK'ların eğitim faaliyetlerinin önemi büyüktür. İşte etkili bir kültür dış politikası oluşturulmak isteniyorsa bu hususlara azami derecede dikkat edilmelidir.